

## СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРОЕКТИ ЗА ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА НА САЩ В КРАЯ НА XIX — НАЧАЛОТО НА XX В.

АНДРЕЙ ПАНТЕВ

Рецензент: *Дора Белоречка*

Редактор: *Милен Семков*

*Андрей Пантев.* СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРОЕКТЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ США В  
КОНЦЕ XIX И НАЧАЛЕ XX ВВ.

Идейные дискуссии по внешней политики США в данном периоде протекают под знаком первоначального определения географских зон торгового интереса и стратегической тяжести. Эти два основных компонента в дискуссиях имеют иногда самостоятельное значение, иногда переплетены в одну общность, а иногда независимы друг от друга. Но именно это взаимоотношение и взаимодействие рождает экспансионизм, как господствующая тенденция внешнеполитического курса США. Этот экспансионизм является результатом их внутреннего развития, и их естественного стремления к утверждению в мире. Экспансионизм имеет несколько проявлений и стратегических вариаций. Он является территориальным, торговым, только стратегически мотивированным и т. д. Он имеет далекие проявления в т. наз. политике „нажима посредством приятельства“, цель которой — ограничить влияние европейских Великих сил путем первоначального приятельства с зависимыми государствами европейского континента. Экспансионизм — это господствующая, но не единственная тенденция внешнеполитического развития США. Взаимодействие и взаимная нейтрализация между ним и другими общественными взглядами на внешнюю политику определяют облик американской внешней политики в этот период.

*Andrei Pantev.* STRATEGIC PROJECTS OF THE AMERICAN FOREIGN POLICY AT THE  
END OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

The discussions of the moves of the US foreign policy at the close of the 19th century and the first decade of the 20th century have proceeded under the sign of the initial determination of the geographic zones of commercial interests and strategic influence. These two major components in the discussions sometimes do matter quite independently of each other, sometimes are intertwined in a inseparable entity, and sometimes depend on each other. But their very interrelation and interaction have born expansionism as a dominating tendency in the moves of the US foreign policy. Expansionism was a result both of the internal development and the natural drive to impose its influence abroad. It had a number of manifestations and strategic variants — territorial, commercial, strategically motivated, etc. Expansionism had displayed certain remote manifestations in the policy of “pressure through friendship” aimed at the elimination of the European Great Powers’ influence by means of establishing friendly relations with some small and dependent countries on the continent of Europe. However, expansionism was not the only tendency in the development of the US foreign policy. The interrelation and mutual neutralization of expansionism and the other concepts of foreign policy determined the general aspect of the American foreign policy during that period.

Идейната борба във връзка с външната политика в САЩ е съществена част от проблема за произхода и особеностите на ранния американски империализъм. Тази тема заема значително място в световната историография като самостоятелно обособен проблем<sup>1</sup>. На нея са посветени толкова много сборници, монографии, студии, статии, есета и критически курсове, че тяхното евентуално анализиране представлява самостоятелно поле за изследователски амбиции.

През 1973 г. издателството на Московския университет публикува книгата на П. И. Дементиев „Идейната борба в САЩ по въпросите на експанзията. Краят на XIX и началото на XX век“<sup>2</sup>. Тази работа синтезира дългогодишните усилия на много съветски изследователи-американисти по историята на мотивите, формите и средствата на американската политическа практика от времето на довоенния империализъм. Авторът отива и по-далече, като представя по аналитичен път икономическата база и политическите последици на американския експанзионизъм, както и силната обществена съпротива срещу него. Той до голяма степен изчерпва въпроса за появата, развитието и „приложението“ на експанзионизма в САЩ. Но Дементиев не прави разграничения между различните теоретични варианти и тактически доводи в американския експанзионизъм, защото той основателно поставя ударението в посока експанзионизъм — антиекспанзионизъм. Това е важна, но не единствена черта в американския обществено-политически подход във външната политика.

Освен това експанзионизмът не покрива изцяло темите на борбата по външната политика в САЩ, както и самата външна политика. Така както външната политика не означава само отношение към една държава или към проблем от чужд произход, така и активна външна политика не означава смисъл. Външна политика може да има там, където няма експанзионизъм и няма дори интереси. Тя включва експанзионизма, но е значително по-широка от него. В САЩ съществува не само силна обществена опозиция срещу експанзионизма, но и алтернативни идеи за други, по-съобразени с реалностите на времето форми на външнополитическото издигане, влияние и контрол. Съпротивата срещу експанзионизма още не означава отказ от активна външна политика. Напротив, често пъти тази съпротива е мотивирана с оглед на по-добре разбраните американски интереси, които не следва да се защитават със старомодните методи на европейския колониализъм. В САЩ такъв експанзионизъм повече се проваля отколкото има успех.

Експанзионизмът среща противници дори и между тези, които са последователни привърженици на бъдещото световно господство на САЩ. За тях външната политика е много повече от „изнасянето“ на американския капитал или насилствената придобивка на незначителна по площ територия. Те стават носители на т. нар. „неофициален“ империализъм. Той вижда значимостта на САЩ в световната политика и икономика, в ефективна външна политика, която не се определя само от конюнктурните колебания на пазарната икономика, а държи в същата, ако не и в по-голяма степен сметка за политическите перспективи и съотношения в тогавашния променящ се свят. Изработването на общотеоретично схващане за бъдещето на САЩ в света не изключва завоевателни похвати, но не абсолютизира тяхната роля. Експанзионизмът става темата и повода, около които се повеждат разпалени дискусии не само за присъединяването на един или друг остров, за изпращането на една или няколко бойни канонерки, за строителството тук или там на американски технологически инсталации, а за стратегическите насоки и тактическите цели на американската външна политика в перспектива.

Поради това в тази работа целенасочено отминаваме всички решени от П. И. Дементиев и други учени проблеми, свързани с появата, същността и утвърждаването на експанзионизма като пропаганда и практика, борбата на демократичните сили против империалистическата идеология и войните, ролята на антизавоевателната критика и социалистическите идеи в американското общество през периода. Нашето внимание е съсредоточено до конвенционалната дискусия по въпросите на външната политика „вътре“ в управляващите среди в САЩ, дискусия, която срещахме във всички държави през изследвания период, дори и в най-авторитарните. Спираме се на вътрешния механизъм при „правенето“ на американската външна политика като програма и като действие, на общественно-политическите фактори „вън“ от правителството и парламента, на резултатите от противопоставянето на различни варианти и проекти от отделните буржоазни политики. Това е слабо изследван проблем, взет по отношение на всяка национална и методологическа школа. Но именно чрез него фактически се установява каква е практическата стойност на борбата за и против експанзионизма, до каква степен тази борба влияе на рутинната външна политика на държавата, кое надделява в практиката на външнополитическото поведение и защо, до каква степен идейните позиции имат практическо продължение във външнополитическите акции на САЩ. Спираме се и на някои непознати или слабо известни дейци и теоретици във външната политика на тази страна, чиито възгледи, макар и отхвърлени като цяло, имат принос във формирането на стратегическо становище на САЩ по въпросите на външната политика в следващото столетие.

\* \* \*

В края на XIX в. САЩ бяха изправени пред идейно-политическия проблем, как да бъде обществено защитена очевидната еволюция във външната политика в посока от изолационизъм към експанзионизъм. Отношението на различните социални слоеве към този принципен проблем не се свеждаше само до одобрение или отрицание. „Големите дебати“ в САЩ по въпросите на външната политика включваше също формите, степените и насоките на външнополитическите инициативи на САЩ. А те се определяха до голяма степен от общата динамика на световната политика и зависимостта на САЩ от нея. САЩ са „въвлечени“ в новите пътища на конкурентната борба най-вече поради своята засилена и разностранна ангажираност в различните части на света.

В края на XIX в. мястото на САЩ в света е съвсем различно от това, което те заемат веднага след Гражданската война. Тогава САЩ стават една от най-значимите държави в целия свят. Тяхното традиционно приемане като младенец в семейството на старите европейски нации е повече продукт на инерцията от миналото, отколкото съобразяване с настъпилите реалности в съотношението на силите между тях и останалите Велики сили. За двадесет години между 1880 и 1900 г. населението на САЩ се увеличи от петдесет до седемдесет и пет милиона<sup>3</sup>. Още през ранните 90 години САЩ изпреварват по темпове на икономическо развитие всички европейски държави, включително Англия. През 1894 г. в САЩ е произведена промишлена продукция на стойност 9498 млн. долара, в Англия — 4263 млн. долара, в Германия — 3357 млн. долара, а във Франция — 2900 млн. долара<sup>4</sup>. Малко са аналозите в световната история, в които една страна се е променяла така бързо, както САЩ между 1865 и 1900 г. Ако вземем който и да е критерий за политическа и икономическа мощ по онова време — брой на население, индустриална база,

природни ресурси, територия, възможности за военно производство и други. тази страна вече превъзхожда много напреднали капиталистически държави на европейския континент. Едно малко изключение в това отношение е възможността на САЩ да разполага с постоянно действаща военна и военно-морска сила. Но това е по-скоро въпрос на бърза мобилизация, отколкото на липса, защото военнопромишлената продукция на тази страна отстъпва само на Англия и в някои точки на Германия.

Три основни фактора определят издигането на САЩ на равнището на останалите Велики сили — икономическата експанзия, породена от бързата техническа модернизация по време на Реконструкцията, териториалното уголемяване, което вече прехвърля границите на „свободните“ североамерикански земи, и политическото влияние, което американските правителства постепенно придобиват благодарение на първите два успеха, осъществени с поразителна лекота поради отсъствието на чужда съпротива или конкуренция. Стремешът да се разшири пласментния обхват на американската търговия бе първата причина в определянето и мотивирането на външнополитическото поведение на САЩ. Търсенето на пазари за бълващото „излишна“ продукция американско стопанство поражда и политическия експанзионизъм в САЩ. По определението на Джон Добсън американският вариант на Бисмарковата „реалполитик“ е просто търсенето на пласментни зони<sup>5</sup>.

САЩ излизат на политическата сцена като опасен търговски конкурент и стратегически противник. Те стигат до война с Чили и Англия и водят успешна война с Испания — една от трите първи империалистически войни на планетата. САЩ не избягват общите черти в развитието на големите държави, водещи от „прогресивен, домонополистически капитализъм до реакционен монополистически капитализъм (империализъм)“<sup>6</sup>. Тази политическа трансформация е осъществена в условията на „света на империите“, когато колониалните територии са усвоени, но неокончателно поделени между старите колониални сили — Франция, Англия, Русия, Португалия и Испания. От всички Велики сили САЩ бяха едно изключение по отношение на притежанието на територии вън от националните граници на държавата. Германия и Италия са направили вече първите си стъпки, успешни за първата, неуспешни за втората, към колониални разширения. Само за тридесет години от 1870 до 1900 г. Англия присъедини близо пет млн. квадратни мили земя — територия значително по-голяма от целите Съединени щати. В същия период Франция присъедини три млн. и половина, а новият конкурент Германия — един млн.<sup>7</sup>. Цялото Източно полукълбо се намира под безусловния контрол на европейските Велики сили. Но докато този контрол се приема във Вашингтон за свършен факт и неизбежно зло, то потенциалната перспектива за разделянето на Западното полукълбо по същия модел отдавна тревожи американското политическо мислене.

Ранният опит на САЩ да създаде колониална империя е бледо копие на колониалната активност на европейските Велики сили. Според един от военните теоретични на териториалното разширение Алфред Меън американският експанзионизъм „е нищо друго освен част от онази активност, която е обхванала целия цивилизован европейски свят през последното десетилетие“<sup>8</sup>. Но още в началната си фаза американският империализъм се различава от обикновения териториален експанзионизъм. Водещите му пропагандатори се стремят да скрият опитите на САЩ да построи колониалната империя чрез разграничение между империализъм и експанзионизъм. Те посочват Томас Джеферсън като експанзионист, но не като империалист, за да изтъкнат особения характер на териториалното разширение на американската държава.

В предизборната си агитация за президент Уилям Дженкинз Брайън атакува остро тези, които идентифицират експанзионизма на САЩ с империализма на европейските колониални сили. Той пише: „Насилственото присъединение на чужда територия от чужда сила се различава толкова от приобщаването на територия, която се превръща в щат, колкото се различава монархията от демокрацията“<sup>9</sup>. Тази декларация на Брайън свидетелствува за идейните затруднения на американските политически кръгове при пристъпването към империалистическа дейност. От една страна, САЩ се страхува за своето влияние в латиноамериканския свят и открито се противопоставя на всякакви чужди посегателства в тази посока. От друга, цялото обединение на всички американски територии не е завършило. Много райони в Средния запад и край Тихия океан имат статут на свободни територии подобно на Тексас или Ню Мексико, които по-късно са приобщени към федералния съюз. Още от 1787 г. присъединяването на щати от североамериканска територия (без Канада и Аляска) е регламентирано по законодателен път. То включва продължителна процедура от т. нар. „свободни територии“ до приобщен и равноправен във федерацията щат. В края на XIX в. големи пространства, като Оклахома, Аризона, Ню Мексико и Аляска, имат още статут на свободни територии, а не на щати. Тази система на постоянно уголемяване размерите на американската държава в континентална посока има предимството и отличието, че е формално лишена от прякото вмешателство на отделните американски правителства. Инициативата за „влизане“ във Федералния съюз според конституцията следваше да дойде „отвън“. Тогава последователно сенатът „удовлетворява“ обръщението на населението. Тази процедура създава външен облик на ненамеса от страна на американското правителство в уголемяването на държавните територии. Тя може лесно да бъде приложена и по отношение на области с неамериканско население.

Американското правителство решително настояваше това уголемяване на американската държава да не бъде гледано като целенасочена дейност, а като необходимост, появила се поради желанието на местното население. Защо тогава една изкуствено американизирана Куба да не бъде приета като територия или щат в близко бъдеще? В такъв перспективен план американските управляващи кръгове проявяват нарастващ интерес към земи, изцяло населявани с неамериканско население и тук неговата „антиимпериалистическа“ пропагандна дейност е най-леко уязвима.

При формирането на американския експанзионизъм неговите изяви са ясно декларирани за разлика от началото на века, когато те са туширани външно по прагматични съображения. Корените на американското проникване вън от границите на САЩ лежат в т. нар. икономически, т. е. отначало търговски, пазарен експанзионизъм, свързани повече с чуждите пазари, отколкото със стратегически съображения. В края на 70-те години заинтересованите в търговския експанзионизъм в САЩ кръгове започват кампания всред общественото мнение под лозунга „Защо и ние да нямаме свои собствени Хонконг и Сингапур?“<sup>10</sup>. Този риторичен въпрос не цели само опит за следване на колониалния пример на европейските Велики сили. Наблюдаваме осъзнаването на необходимост от преодоляване на стопанската депресия вътре в страната чрез търговската експанзия вън от нея. Всред тези именно кръгове се заражда идеята за една „неофициална търговска империя“<sup>11</sup>, която не се нуждае от окупирани територии или подчинени поданици, а от освободени от европейска конкуренция пласментни пространства. Тази именно кампания оказва значително влияние върху американската външна политика от края на Гражданската война до конфликта с Испания заради

Куба в края на века. Американската външна политика след 1865 г. по панамския въпрос, Хаваите и морските бази в Карибско море се определят отначало именно от търговски, а не от стратегически съображения. Териториалният успех на американската външна политика — присъединяването на Аляска през 1867 г., е таксувано повече като осигуряване на суровини в бъдеще, отколкото като военностратегическа придобивка. Първите държавни секретари след Гражданската война — Уилям Х. Сюзърд и Джеймс Дж. Блейн, виждат търговската експанзия като основен мотив в американската външна политика. През средата на 90-те години в различните американски федерални администрации е формирана една колеблива концепция за икономическите цели на външната политика на САЩ. Тази идея засяга няколко географски зони и се влияе от няколко стопански и стратегически съображения.

От края на Гражданската война до 1898 г. Европа заема 77% от общия американски експорт в чужбина и 20% от американските отвъдморски инвестиции<sup>12</sup>. Първите стълкновения между САЩ и останалите европейски страни са причинени от търговската конкуренция. Конфликтите на САЩ с Германия, Франция и Австро-Унгария заради внасяното от Америка свинско месо, изместването на руската пшеница от европейския пазар, конкуренцията на калифорнийските вина на френския, испанския и италианския внос в Латинска Америка и Канада, затварянето на английския пазар за жив добитък от САЩ, известният Тарифен акт на президента Макинли, защитаващ местното производство на месо и внос на захар срещу европейската конкуренция и накрая „петролната война“ на „Стандарт ойл“ срещу съперниците си от Европа по петролните полета в света изцяло доминират американо-европейските отношения. Дори и най-сериозният американо-европейски въпрос до 1898 г. — диспутът за Алабама между Англия и САЩ, който няма търговски изменения, е съпътствуван и последван от драстични стопански санкции между Вашингтон и Лондон. Макар и дипломатията да не бе пряко замесена в тези икономически съперничества, федералното правителство е това, което, без да получава никакви предложения от своята дипломатическа мрежа в европейските столици, предприема политически решения от типа на Тарифния акт от 1890 г. по въпроси за стопанска конкуренция между частни фирми. Това е рядък прецедент в американската практика.

Втората област на американския износ и инвестиции е Канада, която от края на 90-те години на века засилва своята икономическа самостоятелност, но си остава британски доминион. Още от 1890 г. в Канада и САЩ се появява движението за търговски съюз<sup>13</sup> и дори за обединение между тях, за което ще стане дума по-късно. Усилията на Кливланд и Харисон да премахнат митническата стена между Канада и САЩ в рамките на конформистското сътрудничество между Англия и САЩ и да се регулират американо-канадските спорове за риболовството край бреговете на Нюфаундленд останат практически безуспешни.

Третата зона в това отношение е Мексико, която представлява самостоятелно обособен обект на американската политическа експанзия. Тази страна има слаби потребителски способности за американските стоки, но бе особено привлекателна за доходни инвестиции. До 1900 г. американският капитал в Мексико е изчислен на около 500 млн. долара<sup>14</sup>, вложен най-вече в строеж на жп линии и в разработка на мини. Под натиск на Държавния департамент мексиканското правителство предоставя на американските инвестиции такъв свободен режим на възвръщаемост, какъвто няма дори и в самите Щати. Съгласно американо-мексиканския договор от 1883 г. всички

американски капиталовложения и печалбите от тях се освобождават от местни данъци и други задължения за 17 години<sup>15</sup>. Този договор е допълнен със споразумението от 1889 г. което освобождава от митнически такси внасянето на необработено сребро от Мексико в северните райони на САЩ. В резултат от това, американските фирми осъществяват реекспортен дъмпинг на мексиканско сребро в Европа и Япония и през 1902 г. стават по-големи износители на този артикул, отколкото Мексико.

Както установяваме от посочените договори, американският конгрес и Държавният департамент чрез мексиканския експеримент започват в началото на 90-те години да коригират своето предишно предпочитание към търговията за сметка на инвестиции. А оттам към стратегическите съображения при икономическия експанзионизъм вече не е далече. Типичен случай за такава еволюция представлява Куба — традиционен обект на американското политическо внимание още при укрепване на американската република и след войната за независимост. В края на века САЩ получават от Куба повече от половината от консумираната захар. До 1897 г. американските инвестиции в железните мини и захарните плантации на Куба стигат до 40 милиона<sup>16</sup>. Но суровите испански закони за търговия с нейните колонии ограничават вноса на американските стоки на острова, въпреки повишаването на съответните инвестиции. През 80-те и 90-те години Държавният департамент прави неколкостранни усилия да подобри американската търговска позиция в Куба чрез предложения за реципрочни търговски тарифи между нея и САЩ и направо между САЩ и Испания. Тези усилия стават много по-значими, ако имаме предвид, че Куба е традиционен обект на американския експанзионизъм. Томас Джеферсън, Джоан Куинси Адамс, Хенри Клей, Дениъл Уебстър, Уилям Съюрд и много други видни американски политици обосноваха стратегическата и търговската необходимост от присъединяването на Куба към американската територия. Още през 1832 г. тогавашният външен министър Джоан Куинси Адамс окачестви Куба и останалите Западноиндийски острови като „естествени апендикси“ на Северна Америка<sup>17</sup>. През 90-те години сенаторът-експанзионист Джоан Морган предлага освободената от Испания Куба просто да бъде включена като отделен щат във федеративната система. Други американски политици предлагат целенасочена емиграция към Куба, която в скоро време щяла да „американизира“ този богат остров. Те допускат също Хавай и Порто Рико да получат местна автономия, но под протектората на САЩ<sup>18</sup>.

Но веднъж установили се по безусловен начин в Куба в търговско и стопанско отношение, САЩ започват да таксуват тази страна и като преден пост на своето по-нататъшно проникване в Карибския басейн и цяла Южна Америка. На кубинска почва можем най-добре да установим постепенната трансформация в съображенията и интересите на американската политика в посока от търговски интереси и икономическо проникване към стратегически съображения и териториален експанзионизъм.

Централна Америка може да се постави като пети по ред район на интерес на американската външна политика в това условно подреждане на нейните стратегически направления. Най-чувствителният пункт на това място, който символизира своеобразното сливане на търговските и стратегическите интереси на САЩ, са несъмнено теснините край бреговете на Панама, Коста Рика, Никарагуа и Венецуела, които по-късно ще бъдат обособени в т. нар. Канална зона, контролирана пряко от Вашингтон. Вариантните проучвания за мястото на канала, финансирането му и предоставянето му на една или друга компания още от началото на 80-те години се осъществяват при едно категорично условие — никакво европейско или дори американо-европейско

сътрудничество в експлоатацията на канала! От 1889 до 1898 г. Конгресът отказва финансова подкрепа за проектирането на Канала, въпреки че по същото време е активно ангажиран с прокарването на трансконтинентални пътища и строителство на пристанища по Източното и Западното крайбрежие. Но след 1898 г. Конгресът насочва главните си финансови кредити към осъществяването на Панамския проект като стратегическа и стопанска необходимост за цялата държава<sup>19</sup>. Загрижеността за американското влияние вън от страната измества по-доходните строителни начинания в страната.

В това кратко подреждане зоналните измерения на американската външна политика Латинска Америка заема самостоятелно място. Много интересна е еволюцията на американската политика в този район, видяна в разглежданата тук зависимост. Тя има точно обратно развитие — от стратегия към търговия. Почувствуваха се достатъчно влиятелни в Латинска Америка в края на века, САЩ постепенно предоставят тази област най-вече на вниманието на търговските експерти и стопанските начинания<sup>20</sup>. Търговският експанзионизъм преобладава най-вече поради успеха на доктрината Монро, чрез която Латинска Америка е „спасена“ от европейско политическо вмешателство и запазена за американското икономическо господство.

Седмото географско направление на американската външна политика е ориентирано към Далечния Изток, специално Китай. Неговото икономическо приложение е изразено със знаменитата формула за „отворени врати“, провъзгласена официално от държавния секретар Джон Хей през 1899 г. Тази прокламация е предшествувана и съпътствувана чрез серия ноти и други дипломатически постъпки пред правителствата на Англия, Германия, Франция, Русия и Япония с искане за гаранции, че американският експорт в Китай няма да бъде възпрепятствуван от обременителни вносни тарифи. Въпреки че нито една от сондираните сили не потвърди съгласието си за тези условия, Хей провъзгласява тезата за „отворени врати“ като „определена и крайна позиция на американското правителство“. Подобни неофициални американски декларации са отправяни без успех още през 1882 г. при „отварянето“ на Корея, при френско-китайския търговски договор от 1884 г. и по време на американското посредничество в китайско-японската война от 1894 — 1895 г. Тук установяваме същата зависимост между търговия, политика и стратегия, както в Мексико и Куба.

Започнала под формата на основателна протекция на американските търговски интереси в целия Далечен изток, концепцията за „отворени врати“ стига до естествената си еволюция на практическа политическа доктрина. През ноември 1899 г. тя е „продължена“ с декларацията за запазване интегритета на китайската територия<sup>21</sup>. Тази модификация има атрактивен за китайците антиевропейски характер не само защото е представена като защита на Китай от „агресивното съревнование на европейските агенти“, но и понеже предпазва Китай от по-нататъшни териториални амбиции на бързо милитаризиращата се Япония. Тази тенденция в значителна степен предопределя характера на американо-китайските и американо-японските отношения чак до Втората световна война.

Следващата зона на американското политическо внимание е басейна на Тихия океан. В този район американската политика има две отправни точки на експанзия — Самоа и Хавай. Хавайската политика на Вашингтон е добрият пример на взаимосъчетание между икономически интереси и стратегически съображения. Още през 1875 г. президентът Грант подписва т. нар. договор за репроцитет, който отваря острова за безпрепятствено навлизане на американски промишлени стоки и хранителни продукти в Хавай<sup>22</sup>.



Въпреки протекционистките усилия да се ограничи договорът, вносът на захар от хавайските острови се удвоява през следващото десетилетие, плътно съпътствувано с утрояването на американските инвестиции в Хавай, които могат да се сравняват по обем само с тези в Калифорния или с трескаво развиващото се корабостроене и корабоплаване в американския Пасифик. Не така безпрепятствено протича обаче „усвояването“ на островите Самоа. През 1878 г. САЩ получават монополното право за използване на Паго-паго — едно от най-добрите тогавашни пристанища в Южния Пасифик<sup>23</sup>. Но през следващите две години Англия и Германия сключват търговски договори със Самоа на същите условия, каквито са американско-хавайските търговски тарифи съгласно Договора за репрощитата.

Това принуждава Държавния департамент да предложи услугите си на Самоа като посредник в случай на спор между него Англия и Германия. Самите договори между Самоа и двете европейски държави са осъдени от Вашингтон като неравноправни. До 1889 г. Вашингтон подкрепя опитите на правителството на островите да избегне или отхвърли договорите. Но когато през следващата година между САЩ, Германия и Англия се установява позитивен контакт за разбирателство по отношение на Самоа върху принципа за раздел на търговските сфери на островите, американското правителство без обяснения незабавно сменя възраженията си срещу Англия и Германия в подкрепа на Самоа. Тази тенденция води отначало до кондоминиум върху Самоа между трите държави и накрая през 1899 г. до териториално разделение. Именно на тези острови за пръв път САЩ открито конфронтират едновременно Англия и Германия и в същото време са готови на принудителен, но все пак благоприятен компромис. Тук забелязваме не само отстъпка от принципите на съпротива срещу европейското вмешателство, но дори и сътрудничество там, където опозицията не успява.

Така в три района на американския търговско-стратегически интерес — Европа, Канада и Мексико, САЩ не постигат значителни резултати. Куба, Панамският проект, Хавай и отчасти Китай и Самоа са ограничени успехи на американската търговска и политическа експанзия. Необходимостта от увеличаване и задълбочаване на тези успехи става главна причина за намесата на САЩ в останалите проблеми на световната политика.

След доктрината Монро липсва декларирана концепция за американската външна политика, която среща нови условия и поема нови задачи. Континенталната експанзия на САЩ завърши през 1848 г. Но оттогава, с изключение на Аляска, САЩ няма териториално разширение. Този мирен етап е кратък. Краят на XIX в. става свидетел на първите спорове на САЩ с Англия и Германия (1886 — 1890 г.) за територии, намиращи се във външните държавни граници. Последва цяла серия от външнополитически акции: анексия на Хавай — юли 1898 г., декември 1898 г. война с Испания, присъединяването на Пуерто Рико, Гуам и Филипините, установяване на американско влияние на принципа на кондоминиума с Германия в част от Самоа, претенции за протекторат върху Куба през 1901 г., помощ на Панама срещу Колумбия поради бъдещия канал — ноември 1903 г., установяване на протекторатна система в Санто Доминго, Никарагуа и Хаити. Доктрината Монро е изкусно „преобърната“ срещу евентуална европейска опозиция при разпореждането на САЩ в Централна и част от Южна Америка. Още през 1840 г. президентът Джеймс К. Полк бе дал одобреното от Конгреса тълкуване на тази доктрина като защита на господството на САЩ в Северна Америка<sup>24</sup>. Много декларации на американското правителство са свързани с прилагането на тази доктрина въпреки явното несъответствие между нейния дефанзивен характер и постъпателното териториално разширение на САЩ.

Но въпреки това постепенно въвличане на САЩ в световните проблеми, те са единствената световна сила, която успява от Гражданската война до 1917 г. да се „запази“ от европейските съюзнически комбинации и да разшири успеха на Англия в посоката на „блестящата изолация“. В същото време американските управляващи кръгове не отстъпват с нищо от предупредителните си декларации, че те са единствената преобладаваща сила в Западното полукълбо. Срещу това САЩ обещава да не се месят в европейските работи — обещание, което нищо не им струва и което е много лесно да се спази. Европейското равновесие на силите, взаимната неутрализация на Великите сили предотврати какъвто и да е колониален коректив в западното полукълбо и създаде внезапна възможност на САЩ за собствена колонизация. Между 1895 и 1899 г. САЩ бяха вече сложили основите на една колониална миниимперия, която имаше заплашителните перспективи да повтори мащабния опит на старите европейски колониални империи. Но това не стана, поради редица вътрешни и външни обстоятелства. Какви бяха те?

Икономическото и културното присъствие на Испания, Франция и Германия в Латинска Америка и особено дипломатическото влияние на Великобритания все още предопределят дефанзивния характер на американската външна политика в американско-европейския диалог. Американското политическо мислене лансира тезата за „сигурността на полукълбото“<sup>25</sup> като продължение на доктрината Монро в условията на империалистическата борба между Великите сили. Именно по тези причини основна тенденция в американско-европейските отношения си остава традиционната враждебност между Великобритания и САЩ. Англия има най-силната позиция в западното полукълбо измежду европейските сили. Даже в Северна Америка нейните притежания са по-големи, отколкото територията на самите Съединени щати. Нейното икономическо присъствие в Централна и Южна Америка все още не може да бъде заплашено. Британската морска търговия има господстваща позиция в цялото полукълбо. Кралската флота в Атлантическия и Тихия океан представлява постоянна опасност за панамериканските амбиции на Вашингтон. Традиционните английски позиции в Латинска Америка не са ограничени още с нищо въпреки засилената държавна мощ на Съединените щати.

През 1895 г. английски военни кораби без предупреждение дебаркират в Коринто (Никарагуа) и налагат на никарагуанското правителство заплащането на дълг, който се оспорва от негова страна. Преди това през 1893 г. президентът Г. Кливленд обвини англичаните, че се възползват от династичната промяна в Хавай, за да установят окончателен контрол върху стратегическите постове на корабоплаването в Пасифика подобен на този в Атлантическия океан<sup>26</sup>. Продължителният диспут относно границите между Венецуела и Британска Гвиана предизвика през 1895 г. дипломатическа криза между САЩ и Великобритания. Целият американски печат обвини Англия, че в Латинска Америка тя се опитва да приложи колониалния си опит от Индия, Бирма и Африка<sup>27</sup>.

Твърдението, че британският и изобщо европейският империализъм търси „врати“ към Новия свят става основният морално-политически аргумент в създаването на експанзионистически теории в САЩ. През май 1895 г. сенаторът на Минесота К. Дейвис представя пред Сената 98 страници документ за действията, които следва да се предприемат срещу агресията на Англия в Никарагуа, Венецуела, Хавай и увеличаването на британски Хондурас. В този мемоар сенаторът иска енергични действия, за да се предотврати окупацията на пристанището в Коринто и да се анексира Хавай, за предотвратяване неговото завземане от „враждебна сила“<sup>28</sup>. Две години по-

късно като председател на Сенатската комисия по външните работи Дейвис провежда последователна пропаганда в тази насока в по-голям географски мащаб.

Инициативата на Дейвис е подета от един от най-влиятелните американски сенатори — Хенри Кабот Лодж от Масачузетс. В една реч през март 1895 г. той предупреди, че британските военноморски пунктове в Атлантика и по крайбрежието на Централна Америка са само на 800 мили от Ню Йорк. Британското военно присъствие във Ванкувър и на островите Фиджи фактически фланкират най-урбанизираната и най-развитата икономически област на държавата. Като посочва, че Хаваите са ключа за Пасифика, Лодж настоява „това място, едно от малкото още недостигнати от ръката на Англия, следва да бъде спасено за нашата сигурност“<sup>29</sup>.

Същата линия следва сенаторат Джон Морган от Алабама, Джон Пери, от Илънойс, Питър Джонсън от Кънектикът. Един сенатор от Южна Дакота пише, че му е „омръзнало да слуша само за мерки, които следва да се предприемат поради страха на американския народ от Англия“<sup>30</sup>. Тези многочислени речи дават резултат едва след една резолюция на Сената от 5 юли 1895 г. На 20 юли същата година държавният секретар Ричард Олни инструктира американския посланик в Англия да предаде възраженията на президента Кливленд срещу нейната експанзия в двете Америки<sup>31</sup>.

В незабавно последвалата дипломатическа преписка от американска страна бе заявено, че „безопасността и благополучието на САЩ са свързани с необходимостта от поддържането на независимостта на всяка американска държава, срещу която и да е европейска сила“. Като предупреждава срещу всякакъв опит от европейска страна за нарушаване на доктрината Монро, Вашингтон изразява опасенията си, че „борбата, която сега се води за подялба на Африка, може да се прехвърли и върху Южна Америка, което от своя страна може да доведе до нейното разделяне от европейските сили“<sup>32</sup>. Това енергично предупреждение е последвано през декември същата година от специален адрес на президента Кливленд до Конгреса. В него се настояваше за изпращането на специална американска комисия, която да установи коя част от спорната зона принадлежи на Венецуела и да обещае на нейното правителство американска помощ „с всички възможни средства“<sup>33</sup>, в случай, че Англия откаже да признае законността на венецуелските възражения. Тази твърда позиция на американското правителство донася повече резултат, отколкото дипломатическите постъпки. Английското правителство приема американския арбитраж във венецуелския въпрос и по такъв начин признава специалните права на САЩ върху целия американски континент.

Предадените накратко американско-английски инциденти в средата на 90-те години са най-характерните, но не единствените епизоди от постепенното изтласкване на европейското влияние в близките до САЩ райони. През 1879 г. бе съобщено, че знаменитият Фердинанд Лесепс ще ръководи прокопаването на Панамския канал. Френското правителство побърза да се дистанцира от това начинание. Тогавашият американски президент Р. Хейс въпреки това не пропусна да предупреди конгреса: „Политиката на нашата страна е канал под американски контрол. Съединените щати никога няма да допуснат този контрол да премине към една европейска сила или към коалиция от европейски държави“<sup>34</sup>.

Реалната заплаха от намеса на европейските държави от типа и мащабите на тази в Африка, Азия и Далечния Изток постепенно създава благоприятна почва за развитието на териториален експанзионизъм в САЩ под формата на превантивна суверенна защита.

Преодоляването на Венецуелската криза бележи края на традиционната англо-американска вражда във външнополитическата сфера. Между 1895 и 1898 г. се създават обективните условия за англо-американско политическо сътрудничество. През януари 1896 г. лондонското „Фортнайтли ривю“ писа „Няма съмнение, че американците са способни да управляват други нации и народи и че те могат да станат способни управители на колонии, населени с малочислено население“<sup>35</sup>.

Идеята за англо-саксонството, съществуваща тогава само в литературата и изкуството, е пренесена в политическата сфера. Уолтър Бисант, който се нарича англо-саксонец, чертае историческата перспектива при евентуалната координация на политическите програми на Англия и САЩ в една обединена акция: „Ние имаме цяла Северна Америка, цяла Австралия, цяла Индия, цяла Нова Зеландия, богати и красиви острови, Бирма, Сингапур и постове в Далечния Изток. Ние имаме значителни територии в Азия, здрави позиции в Средиземноморието, ние сме окупирали Египет. Целият свят е обхванат от притежание на англо-саксонската раса. Ако се осъществи една федерация от нашите държави, това би било най-великата, най-богатата и най-могъщата империя, република или държава, каквато историята познава“<sup>36</sup>. Знаменитият английски дипломат и журналист У. Стед също широко лансира такава практическа перспектива. Още през пролетта на 1890 г. той пръв постави въпроса за „братски съюз с Американската република“<sup>37</sup>, а през 1902 г. издава знаменития си памфлет „Американизацията на света“, който претърпява до 1910 г. 16 издания. В края на XIX в. пресата и в двете страни обсъжда възможностите не само за преодоляването на икономическата конкуренция и стратегическите противоречия между Англия и САЩ, но и възможностите за обединяването на националните усилия на двата индустриални гиганта. Американският съратник на Стед е Джон Фиск, който предвижда още през 1885 г. че „двата клона на една велика раса рано или късно ще доминират в света“. През 1885 г. много популярни от двете страни на Атлантика са неговите съчинения. Той установява, че „двата велики клона от английската раса имат обща мисия да донесат в света повече цивилизация и по-стабилен политически ред, отколкото досега!“<sup>38</sup>.

Тези явления обаче са само симптом на края на американо-английската вражда. Нито един сериозен политик и в двете страни не предприема стъпки към предлагания съюз, без да говорим за химеричните предложения за общодържавно или федеративно сливане.

Същата съдба има и мъртвородената идея за поглъщане на Канада чрез американо-канадско обединение. Идеята на търговски съюз или поне установяването на първо време на клауза за свободна търговия е еднакво привлекателна от двете страни на Великите езера. Тя е лансирана най-напред от канадеца по рождение Ирастус Уиман, нийоркски banker, който има инвестиции и в двете страни. В Канада водеща личност в популяризирането на тази линия е Голдуин Смит, бивш професор по история в Оксфорд, живеещ от дълги години в Торонто. За двамата дейци търговският съюз е първата стъпка към анексия. Това е особено важно, защото те имат репутация на антиимпериалисти. В канадско-американските сондажи за съединение виждаме изкуствено установената граница между експанзионизъм, империализъм и механично териториално уголемяване, което фактически не може да бъде отделено едно от друго поне в американските условия от края на XIX в.

За преобладаващото обществено мнение в САЩ дълги години експанзионизъм не означаваше империализъм. Това улесни създаването и развитието на панамерикански концепции за господството на САЩ в двете Америки. Традиционна цел в това отношение остава Канада. Още през средата на 80-те

години в американската преса се обсъжда анексията на Канада като справедливо и основателно начинание. Тази тема е модифицирана в разговорите между У. Гладстон и Ендрю Карнеги, които обсъждат създаването на „британска република“ между САЩ, Англия и Канада<sup>39</sup>, а не прякото присъединяване. Тази идея не бе съвсем безпочвена с оглед настроеността в Канада. Значителна част от канадската буржоазия, недоволна от ограничителните обременения на доминионния статут, виждаше своето политическо бъдеще и икономически просперитет в съюз със САЩ, а не в рамките на Британската общност. През 1892 г. бе образувана Лига за континентален съюз. Учредителите на тази Лига от американска страна са Джон Хей, Т. Рузвелт, Ендрю Карнеги, Чарлз Дана (собственик и редактор на в. „Ню Йорк таймс“) и други видни обществени и политически дейци<sup>40</sup>.

Съюзът с Канада стана официален предизборен лозунг и политическа доктрина на Републиканската партия. През 1893 г. от нейна страна бе декларирано, че „континенталният съюз ще предотврати континента от каквото и да е усложнение и ще присъедини допълнителна мощ на Америка“<sup>41</sup>. Смисълът на тази идея бе разкрит три години по-късно в предизборната платформа на Републиканската партия. В нея се посочваше, че „евентуалното изтегляне на европейските сили от западното полукълбо“ е най-близко осъществимо посредством „тесен съюз между всички англоговорещи части на този континент, осъществен след свободното съгласие на неговите обитатели“<sup>42</sup>.

Канадската политика на САЩ претърпява няколко идейно-стратегически фази. Съществуващата от войната за независимост до Гражданската война теза за присъединяването на Канада и на малките северни съседи към САЩ<sup>43</sup> е изоставена поради невъзможност за реализация, за да бъде трансформирана в идеята за съюз, и едва накрая в гледището за необходимостта от изтласкване на британския колониализъм там като необходимо условие за установяването на американското влияние в цяла Северна Америка.

Това влияние претърпява тактическа еволюция от „вътрешна емиграция“ и образуването на нови щати чрез вътрешна експанзия през опити за приобщаване на съседни територии до пряка намеса в далечни от държавната територия на САЩ райони. Пръв пример в това отношение стават Филипините.

Завземането на Филипините постави борбата по външната политика в САЩ на съвсем друга плоскост. Тези острови явно не попадаха под нито една от ония оправдателни категоризации, които целяха разграничаването на САЩ от империалистическата политика на европейските Велики сили. Филипините нямаха никаква географско-стратегическа връзка и с двете Америки и се намираха на голямо разстояние от самите Щати. Анексията на този непознат архипелаг, обитаван от чуждо население, на прост език означаваше обикновена колонизация. Филипините не можеха да бъдат включени в онези експанзионистична програма, която бе поднесена под формата на общоамериканско национално обединение. Именно оттук започва и антиимпериалистическата пропаганда срещу американската политика „вътре“ в западното полукълбо.

До войната с Испания нито един американски политик не се изказа за присъединяване на Филипините. В експанзионистичната програма на САЩ между 1895 — 1898 г.<sup>44</sup> нямаше и намек, че САЩ може да има въобще някакъв интерес там. Въпросната програма предвиждаше анексията на Хавай, поддържането на американското влияние в Самоа, строежа на Панамския канал под американски контрол, колебливо установени предпоставки за контрол над Куба, увеличението на търговската и военната флота и

поддържането „поне на една силна морска база“ в западноиндийските острови. Много популярната до 1893 г. тема за съюз с Канада не бе дори включена в официалната програма.

Наближаващите вероятности за война срещу Испания въведоха Филипините в американския политически и стратегически кръгзор. През март 1895 г. военноморският генерален щаб започна разработка на евентуална кампания срещу Испания<sup>45</sup>. През юни 1896 г. Сенатът бе уведомен, че войната ще има преобладаващо морски характер — наблюдение, за което не бе необходима особена тактическа проникателност. Планът предвиждаше морска блокада на САЩ върху Куба, докато други морски единици ще атакуват испанските сили във Филипините и ще превземат Манила. Последното бе замислено не като военна цел, а като допълнително средство за оказване натиск върху Испания. Това бе необходимо както поради слабостта на американските пехотни сили в района, така и при военноморската уязвимост на далечните от метрополията испански стационарни бази. Впрочем проектираната атака срещу Филипините бе алтернатива, защото се предвиждаше и евентуална акция срещу Канарските острови. Едва през юни 1897 г. бе взето окончателно решение да се изостави канарската експедиция и ударът да се насочи към Манила<sup>46</sup>. Филипините станаха пряк обект на американските външнополитически инициативи и то на първо място като военностратегически фактор. Но победата срещу Испания създаде съвсем друго виждане в американското политическо поведение. В дебатите по външните работи през 1900 г. бе ясно декларирано в резолюция на сенатската комисия по външните работи, че „островната империя на Испания е едно неестествено образувание. Филипините са възлов ключ за нашата сигурност“<sup>47</sup>. Значението на тази категорична резолюция следва да се оценява, като имаме предвид, че т. нар. национална конвенция на Демократическата партия в предизборната си кампания същата година поиска да се предостави на Филипините, първо — стабилна форма на самоуправление, второ — независимост във вътрешната администрация, трето — защита от външно вмешателство. Въпреки че тази платформа отговаряла изцяло на целите на националното движение на Филипините<sup>48</sup>, тя въобще не предвиждаше дори и в перспектива намаляването на зависимостта на Филипините от САЩ, а само трансформирала в по-либерална степен вътрешното органическо устройство на филипинската администрация от „испанския“ период. Но как се стигна до самата война?

На 15 февруари 1898 г. американският броненосец „Мейн“ бе взривен и след няколко часа потъна в хаванското пристанище, при което загинаха 258 американски моряци. Въпреки че причините за експлозията не бяха установени, в американската преса се понесе обвинението за „отвратителния испански заговор“ против Щатите. При последвалите два месеца ултимативни преговори с Испания вътре в Щатите се развива първата милитаристична пропаганда от общонационален мащаб. Много интересна е обаче аргументацията за война с Испания или против нея. Тя се води за защита на националната независимост на Куба, но със стопански и търговски аргументи. Така наречената „военна партия“ в Конгреса настоява за „излизането на Америка в Карибско море като защитник на търговията и индустриалния прогрес“<sup>49</sup>. Когато един от членовете на тази групировка, сенаторът Дж. Проктър от Върмонт, посочва, че е „под достойнството на Америка да не защити с оръжие своето национално достойнство“, републиканецът Томас Рид от Мейн иронизира: „Аз отлично разбирам защо г-н Проктър иска война. Той има мраморна мина във Върмонт, а идващата война би му предоставила отлично търсене на мраморни надгробни плочи“<sup>50</sup>. Този зловещ хумор само символизира общия облик на дискусиите по кубинската война.

Когато на 25 април войната бе обявена, вестник „Вашингтън поуст“ писа, че „Вкусът към империя сега се носи у нас, както вкусът на кръв се чувства на лов в джунглата.“

Противниците на войната против Испания неслучайно са наречени дори и от враговете си не национални предатели, а антиимпериалисти. Това свидетелствува, че още преди и по време на самата война за „освобождаването“ на Куба, американският политически свят е наясно с какви цели се води антииспанската война и подкрепя на кубинската национална революция. Главният въпрос — какъв следва да бъде статутът на Куба след изгонването на испанците, измества предвоенната антииспанска пропаганда. „Прекрасната малка война“ внезапно продуцира шовинизъм, граничещ с истерия. През април 1898 г. Албърт Бевърдж, сенатор и по-късно известен експанзионист, заяви в една пламенна реч, че „самият Бог е поставил в мозъците на Джеферсън, Хамилтън, Джон Брайн, генерал Грант и другите „имперски интелектуалци“ идеята за американския експанзионизъм“<sup>51</sup>. Както виждаме, „опората в миналото“ като идеен фактор в идеологическото обосноваване на всеки модерен експанзионизъм не липсва и в САЩ. Но историкоромантичната обосновка, тезата за „бремето на белия човек“ и т. н. са застъпени по-слабо в американската експанзионистична пропаганда. „Американското право“, „Американската демокрация“, „Американската цивилизация“, „Американският дух“ са много по-слаби аргументи, ако ги сравним с тези на британския, френския, немския и дори испано-португалския колониализъм. Много поткровено са изтъквани стопански, търговски, икономически и социални причини. В резолюциите на „Лигата за разпространение на американския дух в двете Америки“, основана още през 1876 г. в Бостън, четем: „Ние сме нация на делото, а не на абстрактните обещания и безплодните приказки. Ние ще удивим света с нашата способност за индустриален прогрес и ще го накараме да върви по стъпките ни. Нашата дейност носи материални облаги на самите нас, а след това и на онези, към които тази дейност е насочена“<sup>52</sup>. „Съюзът на тютюнопроизводителите“ в Ричмонд изразява това американско схващане в още по-канализиран смисъл: „Американските фабрики и американската земя произвеждат повече, отколкото американците могат да консумират. Съдбата е предопределила нашата политика. . . Ние ще контролираме океана чрез нашата търговска флота. Ние следва да построим военноморски сили, които да отговарят на нашето величие“<sup>53</sup>.

Споменатият Бевърдж писа, че „Пасифика следва да стане поле за всичките наши операции. Не от абстрактна амбиция, а за да търгуваме необезпокоявани от никого, ние трябва да сме там единствените“<sup>54</sup>. В разгорялата се през есента на 1897 г. дискусия в Конгреса и Сената, сенаторът „антиекспанзионист“ Майкъл Дули възрази на експанзионистите, че много обекти на американската външна политика не са съседни на САЩ и поради това те трудно могат да бъдат запазени за американското влияние. Отговора на този довод Бевърдж завърши с риторичните въпроси: „Куба ли не е съседна? Пуерто Рико ли не е съседна? Филипините ли не са съседни? Нашите фирми ще ги направят съседни. Американските оръдия, американското сърце, ум и нерви ще ги направят съседни завинаги!“<sup>55</sup>

Събитията от 1898 г. осигуряват американското влияние в Куба, Филипините, Пуерто Рико и Хавай. Обща черта в поведението на американската администрация при заемаването на тези райони е даденото пред американското обществено мнение уверение, че то е временно и заетите места подлежат на своевременно евакуация. Но това не се осъществява въпреки протестите и напомнянията не само в пресата, но и в декларациите на някои сенатори и конгресмени. Но именно тази опозиция принуждава американските

правителства да потърсят други форми на контрол на чужди територии, които да се отличават от традиционната колонизация от европейски тип. Хавай е обявена за автономна, „самоуправляваща се“ територия, където практически е възстановено правителството отпреди войната. Пуерто Рико получава Органически устав през 1900 г., както и Филипините — след още две години. Тези две страни имат собствени законодателни учреждения, но изпълнителната власт се осъществява от Вашингтон. Куба, официално независима държава, става фактически американски протекторат през 1901 г. след т. нар. поправка на Плат на американската конституция. Но нито Пуерто Рико, нито Гуам, нито Филипините получиха статут на американско гражданство за своето население. От 1900 до 1917 г. американската система там постепенно възприе някои черти и функции на колониална администрация, но не всички от тях.

Съединените щати не създават и не развиват специална колониална служба, нито държавна институция, която да провежда или да отговаря за колониалните работи. Американските колониални територии са дори под различно американско наблюдение. Гуам и Самоа (американската част) се контролират от Военноморския департамент на Министерството на войната, докато Хаваите като „инкорпорирана територия“ се управляват от Министерството на вътрешните работи. Така че американският империализъм като колониално разширение започва и се развива по нетрадиционен път. Това свидетелствува, че американците създават нова теория и практика за управление на чужди територии, която се различава от британската и още повече от европейската. Това не бе „империя“ от класически европейскоколониален тип, въпреки че съдържаха много заимствани черти от нея. Това условно изключение имаше много обяснения.

Борбата за външната политика на САЩ по време и тематика съвпада с възникването на буржоазнореформистката идеология, насочена към „подобряването“ на държавната социалнополитическа система. Мнозина американски държавници, икономисти, юристи, политически наблюдатели, философи и всевъзможни теоретици в края на XIX в. и началото на XX в. търсят нови рецепти за реорганизацията на общественно-политическата система на страната. Реформената акция се насочва към функциите на държавата, които следва да бъдат приведени в съответствие с новите изисквания на стопанското настъпление на САЩ. Представителите на този социален реформизъм отхвърлят традиционния либерализъм на свободната търговия и настояват за по-активно вмешателство на държавата в социално-икономическия живот. Те атакуват идеологическата теза на класическия капитализъм — свободното предприемачество, и настояват за държавно поощрение и регулиране на националната икономика. Растящото социално напрежение в САЩ в края на XIX в. е допълнителна аргументация в настойчивите искания за коренна реформация. Вътрешният социален натиск чрез разрастващото се стачно движение, влиянието на социалистическите идеи и на трите фермерски движения изправят американското общество пред политически кръстопът. Икономическият просперитет следва според реформаторите да предотврати вътрешната социална експлозия. „Аз съм убеден — пише един от най-големите експанзионисти — Т. Рузвелт, че в близките 50 години ние ще трябва да обръщаме внимание много повече на отношението между труда и капитала, отколкото на експанзията“<sup>56</sup>. Всъщност това е заплаха за онези, които не „разбират“ значението на активната външна политика като предохранителен клапан срещу гражданската нестабилност. И Рузвелт, и всички останали все пак обръщат много повече внимание на експанзионизма, отколкото на социалната динамика. Тя им бе необходима



само за заплашителна аргументация срещу онези държавници, които „не ги разбираха“.

Критиците на външната политика бяха не социални критици и не принципи отрицатели на универсалното проникване на САЩ в останалия свят. Те имаха само различни идейни убеждения за това, как да се осъществи тази далекоприцелна програма.

Стълкновенията на новата вълна идеолози със старомодната школа на ранния капитализъм засяга и дебатите по външната политика. Това съединение бе естествено и неизбежно при историческата връзка между двете явления. Неслучайно някои от главните привърженици на „социалното вмешателство“ на държавата са и активни участници в дискусиите по външната политика. Някои, като Дж. Уилямс, Л. Уърлд, Х. Краули, Л. Брандейз, Д. Смит, Т. Рузвелт, а малко по-късно и У. Липман и У. Уилсън, са и активни застъпници на „подобряването“ на американската външна политика“. Средата на 80-те години на века става първият свидетел на тази „изработка на социално-философски основи на идеология“, която по-късно ще бъде приложена от Рузвелт във външната политика като „нов национализъм“ и от У. Уилсън като „нова демокрация“.

По такъв начин зараждането на буржоазния реформизъм като метод във вътрешната политика е осмислено „навън“ и като външнополитическа експанзия на САЩ. Експанзия и реформа вървят ръка за ръка.

Именно поради това съпротивата срещу реформите и срещу експанзионизма невинаги беше причинена от принципино несъгласие срещу посегателствата на САЩ върху чужди територии. Против териториалната експанзия се обявиха едрите банкови финансисти, бившите плантатори от Юга, нуждаещите се от държавен протекционизъм промишленици, завоювали монополни позиции търговци, тютюневи и захарни магнати от Джорджия и Каролина, либерално настроени дребнобуржоазни среди, уплашени от развихрянето на „големия бизнес“, цялата американска интелигенция. Тяхното „не“ на териториалната експанзия е съвсем различно от принципната борба на прогресивна Америка срещу империалистическата идеология и политика. Движението на отделните антиимпериалистически организации е причинено от различни, често пъти дори противоречиви мотиви. То е външно и формално обединено срещу „новия политически курс“ на президента Маккинли, но няма общ идеен принцип за трайна консолидация.

Какво общо можеше да има между социалиста Морисън Суифт, чиито пламенни речи срещу „експанзията на милионерите“ стигнаха през 1898 г. до декларацията, че „е предателство да се подкрепя армията“ и краля на стоманата Е. Карнеги? Какво общо можеше да има между последователния антиимпериалист Карл Шурц, емигрант от революцията от 1848 г., и сенатора Томас Рийд, един от най-влиятелните говорители в Камарата на представителите? Най-сетне какво общо може да има между Самюел Гомпърс, дългогодишен глава на Американската федерация на труда и един от 49-те вицепрезиденти на Антиимпериалистическата лига и редовите работнически членове на движението?

Антиимпериалистическите лиги, създадени в края на 1898 г. във Вашингтон, Синсинати, Ню Йорк, Медисън, Гери, Филаделфия, Спрингфийлд, Бостън и други, имат поразително разнolik социален състав. Предприетото обединение на тези организации на 17 — 18 октомври 1899 г. в Чикаго не донася необходимото единство и яснота в политическите искания. Между техните водачи са П. Брейдфорд и Е. Карнеги, които имат малко общо с демократичните традиции на опозиционните движения в САЩ въобще. Други, като Дж. Хоър и Ю. Хейл, дори не скъсват с Републиканската партия,

а У. Байън нарича движението „помощник за по-велика Америка“. Председателят на Изпълнителния комитет на Американската антиимпериалистическа лига Д. Смит бе противник на империализма, но защитник на „покровителството на САЩ в Южна Америка“. Това бе силата и слабостта на движението. Можеше ли такова движение да се противопостави на триумфиращия агресивен курс на американските правителства?

Самото съществуване на подобна силна обществена кампания не бе факт, който можеше да бъде напълно игнориран в американското политическо развитие. Някои от по-умерените антиимпериалистически идеи бяха дори инфилтрирани в официална политическа мисъл. Те нанесоха, ако не значителни, то частични корективи в самия начин на проектиране на американската външна политика. Така официалната американска външнополитическа доктрина бе, ако не превзета, то повлияна „отвън“. Това личи особено ясно в разграничение на отделните идейни групировки в американското общество по въпросите на външната политика.

Неортодоксалното политическо мислене бе насочено в три условни категории: традиционален експанзионизъм, търговски експанзионизъм и неофициален империализъм. По времето, когато „подвижната граница“ бе още съществен фактор в утвърждаването на американската държавност и разширяването на американската територия, това разграничение свидетелствува за специфичните условия, в които се създава и развива американската външнополитическа стратегия. Традиционният експанзионизъм, свързан с целите и методите на времената още преди Гражданската война, е защищаван от Джеймс Харисон Уилсън — военен от кариерата, бизнесмен, историк, жп строител, влиятелен лобист и цивилен администратор. Уилсън пътува в Европа през 1872 г., в Мексико през 1884 г., в Китай 1885 — 1886 г. и в Русия през 1891 г. Но това не са приключения на романтичен турист. Тези пътешествия имат прагматичната цел да се опознаят възможностите не само за търговско-политически контакти на САЩ с тези страни, но и да се създадат недоговорени, но ефективни коалиционни комбинации с най-силните страни от тези райони. Започвайки с пропагандата за интензивна жп система в САЩ, която ще има и външнотърговско предназначение, Уилсън стига до присъединяване на чужди територии към САЩ като икономическа необходимост за нейното бъдеще. За него няма друга форма на общуване между САЩ и Канада освен простото абсорбиране на последната в американската държава. Първата стъпка в това отношение той вижда в завземането на Нюфаундленд независимо от допустимите протести на англичани и на самите канадци, както и монополен контрол на САЩ върху търговското корабоплаване по реката Св. Лаврентий.

Като изтъкнат републиканец през 1896 г. Уилсън оглавява специален партийен комитет за изготвяне на външнополитическата платформа на партията. Проектите, представени в този комитет, маркират Китай като първата цел на американското извънконтинентално проникване. За Уилсън малките военно-политически начинания в Куба и Хаваите „не отговарят на историческите перспективи на американската търговска мощ“<sup>57</sup>. Заедно с известния нюйоркски адвокат и инвеститор Джон Макок, Уилсън замисля гигантски проект за построяването на китайска континентална жп линия, която по море през холандските източноевропейски острови и Австралия да транспортира суровини и американски стоки до Ню Йорк, Бостън и Филадельфия.

Последователен привърженик на тази идея е и Чарлз Денби, американски посланик в Китай. Заедно с него Уилсън представя пред Конгреса проект за сътрудничество с Русия и Китай понеже според тях петербургското

правителство има най-висок престиж в тази страна. Сенаторите Дж. Кок, Ед. Симън, Дж. Пемброук и конгресмените Дж. Риид и П. Стивънсън изразяват чрез печата и на парламентарните дебати активно съгласие с Уилсън. Според тях бъдещето на американското влияние в света е в Азия, където Вашингтон може да установи трайно сътрудничество с Петербург на английска почва върху принципа на сфери на влияние. Възражайки яростно на Меън, Уилсън пише: „Нашето национално разширение трябва да бъде континентално подобно на руското, а не по море, както правят Великобритания, Франция и Германия“<sup>58</sup>. Тази теза среща много иронични забележки като тези, че до Китай трудно се стига по суша. Но под континентална експанзия Уилсън и неговите съмишленици разбират усвояването на огромните китайски пространства въпреки европейска или японска съпротива.

Тази група се обръща към Дж. П. Морган и Е. Карнеги, към колективната управа на „Стандард ойл къмпани“ с молба за финансиране на това начинание. Предлагат техни съмишленици да бъдат назначавани на дипломатически постове в Китай, Русия и Индия, за да се използват политически оръжия в проникването в Китай и Азия. След избирането на У. Маккили за президент Уилсън поисква посланически пост за Русия, Дж. Макок — министър на войната, У. У. Рокхил следва да замести в Китай Денби. Това не са само персонални амбиции за политическа кариера. Те свидетелствуват за един нов подход в борбите по въпросите на външната политика в САЩ — една предварително съставена тактическа концепция следва да бъде реализирана най-напред „у дома“ след монополизирването на ключовите външнополитически постове не само от една партия, но и от една външнополитическа групировка.

Китай е главната, но не единствена цел на експанзионизма на Уилсън. След испано-американската война той е активен привърженик на анексията на Куба. Въпреки т. нар. тилерова поправка на резолюцията на Конгреса относно Куба от април 1898 г., която отхвърля анексията и дори контрола върху този остров от страна на САЩ, Уилсън настоява, че „бъдещето на Куба още не е ясно“<sup>59</sup>. От август до ноември 1899 г. Уилсън обединява Л. Ууд и И. Рут, които са съперници за поста военен министър, за да пропагандира за политика, игнорираща „тилеровата поправка“, както и stationиране на американски военноморски контингент в Куба. Провалът на такъв подход в кубинската политика на пряка анексия свидетелствува, че в САЩ поне по този въпрос преобладават по-умерените кръгове, представени от самия президент Маккили.

Но неотслабеното влияние на групата около Уилсън в обсъждането на външната политика на САЩ свидетелствува за алтернативното състояние на нейната стратегическа концепция. Наричам Уилсън традиционен експанзионист, защото всичките му препоръки и настоявания пред различните американски институции, касаещи външната политика, са представени в привлекателната обвивка на национална политическа позиция. Неговата идея за бъдеща Америка предвижда цялостна държавна територия от Карибските острови до Китай. Той не отделя политическите, стратегическите и стопанските фактори в американската експанзия. Панамериканската икономическа система, доминирана от САЩ, за него е по-малко значима, отколкото непосредственото уголемяване на териториалните размери на САЩ, включително с военни средства.

Тази идея, известна още от времето на Войната за независимост, е старомодна за американското държавно развитие и несъобразена с конкретните условия на американския континент. Икономическата хегемония на САЩ като историческа перспектива в края на века вече не бе тайна нито за

американските политици и държавници, нито за умните наблюдатели от друга страна на света. Именно поради това рискованата и скъпоструваща тактика на насилствено завземане на територии бе често отхвърляна. Но вижданията на Уилсън не останаха без следа в американското политическо мислене. Можем да установим, че именно той е идейният създател на т. нар. силова дипломация във външнополитическото поведение на САЩ, която се прилага по времето на Т. Рузвелт. На американската дипломация обаче бяха необходими стратегически, търговски, дори културни и морално-идеологически фактори в тяхното „излизане“ на попрището на световна велика сила. Прimitивните крайности на бившия генерал Уилсън не можеха да бъдат такъв арсенал.

След анексията на Филипините американският поглед към китайските пазари става очевиден. Тогава отново изгрява звездата на споменатия Чарлз Денби, който модернизира Дж. Уилсън. Самият Денби олицетворява връзката между Филипините и Китай в американската външна политика. Той започва своята теоретическа дейност като идеолог на външната политика при дебатите по филипинската политика на САЩ, след които през лятото на 1898 г. заминава със специална мисия за Китай. Денби отива там с опита на политик, имащ вече тринадесетгодишен опит на министър в различните департаменти на САЩ и бивш посланик в същата страна. Дългогодишните си наблюдения върху ефективите на американската политика Денби синтезира в стройна теза относно зависимостта между социално-икономическото положение в САЩ и насоките на нейната външна политика. Неговата главна изходна точка лежи в простата декларация, че „Ние (САЩ — б. а., А. П.) не можем да продадем в къщи всичко онова, което сега произвеждаме“<sup>60</sup>. Тази библейска баналност има във вижданията на Денби далеч по-широки измерения. За него „социалното спокойствие“ вътре в САЩ може да бъде осигурено чрез търговско величие в чужбина. Тук той еkleктично заема декларациите на британските апологети на ранния империализъм — Чарлз Дилк, Джеймс Фроуд и Джон Сили.

Но неговият прагматичен принос в „общуването“ на развитите страни с обектите на външната експанзия се състои в изработването на индивидуален подход, съответстващ на стратегическото разположение, стопанските ресурси и държавната зрелост на страната обект. Според тези изисквания Денби одобрява евентуалното завземане на Куба и Филипините, но възразява срещу Хавай и Канада. Най-амбициозни са неговите идеи по отношение на Китай. Според Денби САЩ са исторически призвани да „отключат“ тази страна за световната търговия и култура. Ключът за такова отключване според него е вече споменатата идея за покриване на Китай с конструирана и поддържана от американците жп мрежа. Денби се надява „да разруши настроенията срещу чужденците тук с мъдра и търпелива търговска и културна пропаганда“<sup>61</sup>. Той настоява за пряк достъп до търговските пунктове на Китай чрез външната защита на тази страна от европейското стопанско вмешателство. Според него китайските политици следва да бъдат убедени не само че САЩ нямат териториални претенции по отношение на Китай, но и че не одобряват каквото и да е посегателство върху китайската територия. Виждаме, че по този начин и в този район на планетата Денби е практически обединител на идеите на Уилсън и необходимия дипломатически финес в политиката. За него влиянието на САЩ в Китай има две предварителни условия — демонстрация на икономическата изгода от търговията и дипломатическа защита на китайските претенции спрямо Англия, Русия, Франция и Япония. Победеният в японо-китайската война от 1894 — 1895 г. Китай става по този начин лесна, но в същото време силна

карта на американската азиатска политика, защото всички останали европейски сили са загубили значителен кредит в китайските управляващи кръгове. „Ухажването“ на Китай, замислено още преди войната, е улеснено от безцеремонната политика на останалите Велики сили, както и от флирта на Англия с Япония, която гледа на последната като на контрасила в Азия срещу Русия.

През януари 1899 г. идеите на Денби по отношение на Китай имат 32 привърженици в Сената. Следват т. нар. първа нота за „отворени врати“ от 6 септември 1899 г. и втора нота за „отворени врати“ от 3 юли 1900 г.<sup>62</sup> Идейните проекти придобиват законодателно държавно потвърждение.

Така че борбата или дискусиата нямат само абстрактното съдържание на обмяна на мнение, какво трябва или какво не трябва. „Правенето“ на китайската политика от САЩ няма само регионално значение. То показва вече не само зараждането, но и практическото провеждане на една експанзионистична политика под привлекателната форма на защита. Тази еволюция има голямо значение за планирането на американското външнополитическо поведение по-късно и особено в Европа.

Идеите на Денби са продължени и развити от неговия по-млад съвременник Чарлз А. Конант, който през септември публикува първата статия от серията „Икономическата основа на империализма“. Тази книга е сравнявана по значение с Джон Хобсън и дори със съчиненията на Ленин. По ироничния израз на Д. Хили, разликата между Конант и останалите теоретици на империализма е, че „той одобрявал това, което описвал“<sup>63</sup>. Анализите на Ч. Конант повтарят известната в Европа теза за зависимостта между международните отношения и икономическата експанзия. Той се стреми първо да убеди американските търговци да променят формите на стопанските си връзки с чужбина от износ на продукцията към износ на инвестиции. Втората му дейност е насочена към американското правителство, което според него следва да е по-активно ангажирано в американското икономическо проникване. Конант приема, че след като Африка е вече разделена между европейските сили, САЩ трябва да се обърнат в друга посока. Той упреква американското правителство и Конгреса за пасивност и недостатъчна подкрепа на американското „излизане“ на световната икономическа арена. За него няма едно решение и една рецепта в тази насока. „Дали ще присъединим територии, дали ще настаним гарнизони, дали ще подкрепяме само номинално независими управници или ще се задоволим само с търговско влияние — всичко това е въпрос на подробности“<sup>64</sup> — се обръща той на една общонационална дискусия през 1898 г. към представителите и на двете партии. Конант е конвенционален политически мислител, който съединява традиционния експанзионизъм на САЩ с европейския „опит“ за завладяване, подчинение или влияние.

За разлика от много политически дейци от края на века Конант вижда в Русия най-главния противник на американското икономическо разпространение в Азия и специално в Далечния Изток. „Докато Русия настъпва с гигантски стъпки в Централна Азия, великата република на Запада трябва да направи същото през Пасифика, за да се срещне с нея за борба и победа“<sup>65</sup>. Всичките тези призови не са, разбира се, единствените и не са най-оригиналните дори и вътре в Съединените щати. Но тяхното значение е в обстоятелството, че от всички „теоретици“ на американската външна политика Ч. Конант има най-голяма „изпълнителна“ власт. Той прави много за политическата централизация на различните групи експанзионисти и по този начин представя на правителството и пред общественото мнение прагматично осмисляни препоръки. „Общественото мнение, твърди Конант,

вече не се създава чрез дебатите в Конгреса, а чрез съветите на неангажираните с пряка политическа дейност специалисти по страниците на пресата<sup>66</sup>. Това изявление е много важно с оглед на една съществена особеност на дискусиите в САЩ по въпросите на външната политика.

САЩ са единствената тогава страна, в която тази дискусия няма така силно прилегнала партийна окраса, както в Англия, Франция и другите страни в Европа. Препоръките и настояванията пред Конгреса и президента за намеса по външнополитически въпрос се поднасят като „надпартийна“ рецепта, която облагодетелствува в еднаква степен всички слоеве на обществото. Това манипулирано отсъствие на партийен облик в борбата по външната политика в САЩ има далечни исторически последици. То ангажира политически много социални групи и обществени организации, личности и институции. Но когато идва време за вземането на решения, цялата тази формация от участници упражнява малко влияние. Именно така и можем да обясним по-късно сравнителната слабост на прогресивното обществено мнение, особено когато е необходимо да се изрази силна опозиция спрямо външнополитически действия.

С такава перспективна историческа цел са и непрекъснатите настоявания на Конант за отказ от изграждането на военни институции. За него отсъствието на открит милитаризъм ще направи САЩ не само по-привлекателна страна за обектите на нейната политика, ще поддържа социалната мобилност в страната, ще отстрани един тромав и невинаги оправдан финансов товар, но и ще успокои настръхналото след Куба, Филипините и Пуерто Рико американско обществено мнение. Към 1900 г. Конант е вече експерт с голяма репутация, постоянен съветник на Държавния департамент. През 1901 г. Конант става главен лобист за прилагането на американската банкова система на Филипините. Това е първата стъпка на САЩ в практическата интеграция на завземаните земи с общофедералната икономика.

Известният Уилям Хауърд Тафт, тогава цивилен управител на Филипините, уведомява военния министър на САЩ, че Конант има идеи да приложи тази мярка за всички отвъдни територии на САЩ — тогавашни и бъдещи. Но предложенията на Конант никога не бяха приети от Сената. Едва през март 1903 г. е приет като закон неговият проект за обща валутна система между САЩ и Филипините. Това свидетелствува за опозицията, която среща всяко нововъведение в контактите на САЩ с останалия свят. Много влиятелни политици и общественици още не приемат модерните разбирания за една икономическа общност между САЩ и малките подвластни територии или се страхуват от тях.

Но теоретичната позиция на Конант допринася много за оформянето на идеи за интеграция между метрополията и колонииите. В Англия тази идея има, разбира се, много по-голямо развитие предвид огромните колониални пространства на Британската империя. В САЩ тя се деформира под формата на „политическо невмешателство“ в териториален смисъл, за да се изяви в икономическия натиск „навън“. Именно тази еволюция ще изведе САЩ в началото на века на едно от първите места в борбата за световно господство. Именно тогава вече наблюдаваме „връщането“ на политиката към икономиката. А времената на Уилямс, Руут и Конант ще бъдат отминали като младенчески етап в многовариантното търсене на методи и средства за утвърждаването на САЩ в света.

От внесените в сенатската комисия по външните работи 121 конкретни предложения за поведението на САЩ спрямо останалите държави за годините 1894 — 1900 г. са разгледани 89 и са удовлетворени 21. Това са предложения,

постъпили по неофициален път. По същия показател за периода 1900 — 1904 г. са постъпили 153 предложения, разгледани са 91 и са удовлетворени 41. Тази кратка сравнителна статистика свидетелствува както за своеобразното „либерализиране“ на външната политика, поне по линията на общественото обсъждане, така и за нарастващото влияние на политическите формации вън от федералните институции.

Но ако търсим типичен пример на съотношения между участие в дискусии и участие в практическото управление, на теоретическо мислене и политическо действие, пред нас незабавно се появява ярката фигура на бъдещия 26 президент на САЩ — Т. Рузвелт<sup>67</sup>. Малко са тези президенти, които оказват такова голямо внимание и принос във външната политика, както Рузвелт. Още по-малко са пък тези, които далеч преди да влязат в Белия дом са имали значително и пряко политическо въздействие върху федералната машина, както него. Дълго преди президентството си от 1901 до 1908 г., Рузвелт е водещата фигура по перспективното планиране на американската външна политика. Дълго след президентството си Рузвелт като лидер на Националната прогресивна партия дирижира законодателството през т. нар. прогресивна ера в американския политически живот. Идеите и особено методите на Рузвелт ще станат за много поколения американски политици пример за упражняване на политика на „желязо, облечено в кадифе“, т. е. на груб натиск под формата на съчувствено доброжелателство. В сложната обстановка на заплетените класови, фракционни и лични интереси през 80-те години на века Рузвелт внася своеобразна „яснота“, поне що се отнася до методите на САЩ във външната политика.

Т. Рузвелт обикновено се представя като онова политическо динамо в американския обществен живот, което поставя основите на модерното американско президентство. Известен и до днес повече като легенда, отколкото като политическа реалност, Т. Рузвелт още приживе става своеобразна персонификация на американския империализъм. В тази присъда има голяма доза истина. Но империализмът на Рузвелт се различаваше както по идеи, така и по методи от много други американски политици и държавници, които също можем да категоризираме като империалисти. Като един от най-влиятелните привърженици на воинствуващия експанзионизъм Т. Рузвелт играе значителна роля в дебатите, във формирането и в приложението на американската външна политика още от средата на 90-те години на XIX в. През тези години значението на Рузвелт в американския политически живот клони повече към публицистичната му дейност, отколкото към участник в непосредствената партийно-политическа борба. Но точно оттогава той заема много силни позиции в създаването на основните неписани доктрини на американската външна политика.

По това време Рузвелт е все още онова, което вече назовахме традиционен експанзионист — през 1894 г. той пише статии, възхваляващи анексията на Хавай, подкрепя активно строежа на Панамския канал, одобрява кубинските, мексиканските и канадските параметри на пропагандираното континентално разширение. През октомври 1895 г. в авторитетното списание „Сенчури магазин“ той публикува четири есета, настояващи за засилване на военноморското строителство на САЩ за сметка на обикновената търговска и съобщителна флота. Личен приятел на Хенри К. Лодж и редовен сътрудник на Т. А. Меън, Рузвелт изцяло споделя старите схващания за военното могъщество на САЩ като изходна предпоставка за тяхното политическо и търговско надмощие<sup>68</sup>.

Ако А. Меън е теоретик на империализма като форма на външна политика, то Т. Рузвелт става негов практик. Още в тези години, когато се

обсъждат насоките на американската външна политика, Рузвелт се проявява по начин, който го прави по думите на американския историк Д. Пъркинс „полицая на Запада“. По-късно Т. Рузвелт ще бъде първият американски президент, който изведе експанзионизма на равнището на държавна политика.

През септември 1897 г. той активно настоява за бързи военни действия от страна на САЩ в Куба, а когато войната избухва, пледира пред американското общество, че „САЩ трябва незабавно да вземат Манила, Хавай и Пуерто Рико“<sup>60</sup>. Тази прибързана и дебелашка войнственост на Рузвелт никога няма да излезне от неговия маниер на политик. Но в същото време Рузвелт постепенно изживява лична и вътрешна еволюция като държавник и то специално по въпросите на външната политика.

Прагматичният реализъм на Т. Рузвелт продуцира прости, но навременни и ефективни убеждения. При отсъствие на силни съседи Съединените щати ще срещнат значителна съпротива във външната политика само от страна на заинтересовани сили, а не от страна на прекия обект на интереса. Рузвелт е първият американски политик, който още през 1897 г. изтъква перспективите на бъдеща заплаха за САЩ от страна на такива младежи в световната политика като Германия и Япония. Между Т. Рузвелт и споменатия Уилсън се развива гореща полемика относно насоките на американската външна политика. Тя символизира две тактически схващания в начина на външнополитическото мислене в тази страна в края на века. През декември 1899 г. става ясно, че кайзерът е наредил на Генералния щаб на германската армия да разработи план за дебаркиране в Куба.

Между 1901 и 1909 г. Германия установява постепенно морско присъствие в Карибско море и Южния Атлантук. По инициатива на фон Тирпиц там е изпратена флота от четири броненосца и три миноносца на постоянно пребиваване. През 1907 г. Кайзерът открито заплаши с окупация пристанищата на Венецуела и Санто Доминго. Доминиканската република предостави за акостиране и ремонт три от своите пристанища на разположение на германския военноморски ескадрон. Именно по това време се засилва търговското проникване на Германия в Латинска Америка, демонстрирано най-убедително с монопола върху снабдяването и модернизирането на мексиканската армия и кредитирането на Колумбия и Венецуела. Поради тази активност от 1906 г. американското военноморско командване гледаше на Германия като на зараждаща се заплаха за американските морски интереси и в Тихия, и в Атлантическия океан. Американската преса допускаше евентуално военно сблъскване с Германия, защото след 1900 г. тя постоянно нарушавала доктрината Монро.

Колкото и преувеличени да бяха тези опасения, от 1903 г. германските амбиции за господство в Европа и за установяване на колониална империя, засягаща райони на интереси и за САЩ, стават съществена, ако не най-важна страна на американското наблюдение върху променящата се световна политическа обстановка.

Европейският аспект на външнополитическата позиция на САЩ за пръв път в историята на тази страна излиза на преден план. Това развитие създава конкретни възможности за популяризирането на идеята на Рузвелт за „европеизирането“ на американската външна политика. От 1899 г. той повежда атака срещу т. нар. континенталисти, които, следвайки старата инерция на отиващия си век, настояват за „затварянето“ на САЩ на американския материк. Тази кампания на Рузвелт, разбира се, не означава намаляване на американските усилия в западното полукълбо. Напротив, той смята, че само с американска намеса в европейските работи американското правителство може да бъде силен партньор или съперник на европейските



сили в колониалните конфликти. За него „пътят на американските успехи в Австралия, Нова Зеландия, Филипините и дори Индия минава през Европа“<sup>70</sup>.

Тази така открито изразена декларация е предизвикателство не само срещу Европа. Тя ревизира традиционната линия на ненамеса на САЩ в европейските работи, която имала вече цял век опит и потвърждение. За Рузвелт централен проблем на американската външна политика следва да стане европейското осигуряване на световното влияние на САЩ. Той ожесточено спори по страниците на сп. „Форум“ с традиционалиста Адамс Бруук, според който „САЩ нямат място и роля в Европа“. Рузвелт посочва опасностите от това разграничение и доброволно отчуждение, които нямат нищо общо с онази позиция на „блестяща изолация“, която си е извоювала Англия. Отговаряйки на друг автор П. Олсън, той поучава, че „не с внимание и търпение, а с намеса по всички части на света Англия днес е излязла в уникална стратегическа позиция в днешния свят“<sup>71</sup>.

Племичната публицистика на Т. Рузвелт свидетелствува едновременно за приемствеността и за промяната в американската външна политика. Той одобрява например анексирането на Филипините, но предупреждава, че „този успех на Америка не следва да бъде преувеличаван. Ние не можем да сме доволни от такива малки победи, които са необходими за нашето развитие, но които още не ни правят световна нация“. Същата констатация е валидна по отношение на неговите виждания за методите в осъществяването на външнополитическите цели на САЩ. През 1886 г. той е активен поддръжник на война с Мексико, която тогава изглежда неизбежна. През 1889 г. той е единственият политик, който пропагандира по-твърди мерки, включително война срещу Германия заради споровете за островите Самоа. Венецуелската криза от 1895 г. отново го кара да пише и ораторства за война този път с Англия, без да споменаваме антииспанските му филипки преди войната от 1898 г.

В същото време Рузвелт решително се противопоставя на уопомрачителните подканяния на групата около Уилсън за превантивна война срещу издигащата се Япония или военна „помощ“ на Китай по време на японо-китайската война от 1895 г. Той одобрява репресиите в Куба, Панама и Филипините, инспирирани от САЩ, но в същото време е разгневен от нетактичното поведение на американските пратеници в Иран, Индия, Китай и Османската империя и посочва, че „Америка може да спечели в Китай само с културно влияние, търговски предимства и такт, насочен към умиротворяване на страната“. Цялата философия на Рузвелт, налагана на американското обществено мнение, е насочена към натрапчивата идея, че строителството на бъдещото американско господство следва да се различава по форма от „бялата европейска експанзия“.

Това тактическо разграничение е реализирано от идейния съмишленик на Рузвелт Илайхю Руут, който за разлика от него търси морална аргументация за планирането на САЩ на световната арена. Да не забравяме, че в края на XIX в. все още съществуваше като официална доктрина разделянето на света на цивилизован и варварски. Индустриалният прогрес и културно-образователното усъвършенстване бяха отдавани на първия, докато всеобщата ретроградност и етнически деформации бяха лепнати отличителен белег на „нецивилизования“ свят. Това преднамерено разделяне бе моралната система, от която изхождаше европейската колонизация на азиатския и африканския свят още от средата на XVIII в. Цивилизовани и „нецивилизовани“ общества бяха станали част от политическия жаргон на европейската дипломация. Инфилтрацията на това понятие в американското общуване с външния свят бе оплодено и обогатено. Според Илайхю Руут, американската мисия в света

следва да бъде обоснована не толкова с цивилизоването на „нецивилизованите“ общества или дори с християнизирването на примитивните райони и народи, колкото с нанасянето на стопанските и организационни нововъведения на напредналия капитализъм.

Въпреки че американското мисионерство вече имаше половин век опит в различни части на света, Руут упрекуваше „аполитичността“ на протестантските мисионери, които като проповедници на Христовото слово следва да не забравят и американския флаг. Личната кариера на Руут сама свидетелства за възможностите на такава превъплъщение. Започнал като теолог и адвокат, той става сенатор от Републиканската партия, посланик на САЩ в Испания, а през март 1899 г. е назначен за министър на войната. Куба, Пуерто Рико и Филипините внезапно изтласкват този довчера малко известен вън от Ню Йорк адвокат в позицията на централна фигура във формулирането на колониалната политика. Куриозното е, че именно в такава функция Руут запазва репутацията си на умерен и дори миролюбив политик, съпоставен с Уилсън и Рузвелт. По време на войната с Испания Руут развива тезата за „освободителния“ характер на войната. Именно на него принадлежи развитието на доктрината Монро в привлекателна за латиноамериканските народи форма. Руут представя САЩ като исторически поддържник на националноосвободителното движение на целия континент. Той отхвърля примитивните тези за механическа анексия на Канада, Куба и Мексико. За него „политическото влияние е по-значимо в модерно време, отколкото приобщаването на чужди земи, населени с разнородно и враждебно население“<sup>72</sup>.

Руут смята, че САЩ следва да се намесят във война само в случай, подобен на кубинския, когато „кубинската криза е справедлива, а испанската позиция неудържима както от законна, така и от морална гледна точка“. С тези си възгледи Руут постепенно обединява различните групировки в Сената, Конгреса и в самото правителство. Изоставил нетактичните войнствености на своя предшественик Ръсел Олджър, Руут постепенно става най-значимата фигура в цялата администрация на президента Маккинли. Той отхвърля безконтролните искания за териториални разширения като „опасни за бъдещото влияние на САЩ“. Войната с Испания го изправя пред свършен факт. Но по време на бойните действия той непрекъснато отговаря на запитвания от пресата и Конгреса, че Куба не трябва просто да бъде окупирана след войната. Руут прави разлика между отделните близки обекти на американската външна политика. Той се съгласява с действията срещу Филипините, защото за света „ние се сражаваме срещу болната егоистична амбиция на един военен диктатор“<sup>73</sup>. Но в същото време той „обуздава“ безконтролните апели за дебаркиране на Бахамските острови и изгонването на англичаните оттам или осъжда антифренски прояви на Мартиника и Гваделупа. Той остро критикува безразличието на американското правителство към националните движения във Вест Индия и Централна Америка. Руут смята, че ролята на САЩ в света следва да бъде „точно обратната“ на останалите европейски сили. Той посочва, че не окупация, а благоприятни търговски договори са необходими за американското влияние в Куба и Пуерто Рико. Когато Конгресът задържа договора за реципрочитетна търговия с Куба, обикновено спокойният Руут изпада в истинска ярост от липсата на перспективно виждане на „склерозиралите старци“. Въпреки неговата опозиция, Пуерто Рико все пак е обявен за територия на САЩ. Руут тогава настоява в т. нар. Органически акт от 1900 г. да се предвиди максимално възможното самоуправление на острова. Така вижда той и американския протекторат върху Филипините, който може да бъде запазен за

„неясното бъдеще с такт, който липсва на испанците, а понякога дори на англичани и французи“<sup>74</sup>.

Руут предпазливо се противопоставя на войнствуващия екстремизъм на Т. Рузвелт. Известната фраза на последния „нито един мирен триумф не е така велик, както триумфа на война“ е окачествена от Руут като „образец на първобитно поведение в човешкото мислене“<sup>75</sup>. Като помним, че тези декларации са правени по времето на военното министерствуване на Руут, можем да си представим до каква степен фразата доминира над действието. Но в същото време не бива да забравяме, че именно благодарение на групировката около Руут в американското политическо мислене е преодолян милитаристичният подход във външната политика, за да отстъпи място на смесените методи на настъпление, компромис и дори отстъпки. Руут е силно повлиян от английския историк и публицист Джон Сили, който още в средата на 80-те години предвиди, че две сили — Русия и САЩ, ще определят след сто години бъдещето на планетата. Поради това Руут иска да предпази американската политика от излишно „поглъщане“ на ненужни територии, с които да създаде стратегическа основа за обща европейска конфронтация срещу САЩ преди те да наберат достатъчно влияние и мощ, за да устоят на такъв колективен натиск.

Това е особено валидно за Африка и Далечния Изток, където САЩ са „най-късно пристигналият гост“. Руут „внася“ в американското обществено обсъждане на външната политика тезата за „контрол чрез приятелство“ на САЩ върху съседни и далечни слаборазвити страни. Това е американският „принос“ към неоколониализма в бъдеще, но в края на XIX в. доктрината за „съюзяване“ със слаборазвитите страни е приемана не само като нов подход в прилагането на американската външна политика. Тя късогледо е приемана от някои неевропейски сили като умерена и като различна от традиционната външна политика на европейските държави. Така Руут става идейният строител на важен организационен принцип в американската външна политика — външен отказ от непосредствено териториално завземане за сметка на трайно установено икономическо или стратегическо влияние. Той „съединява“ търговското надмощие на САЩ, вече достатъчно стабилно на американския континент, с принципите на външнополитическата експанзия. За разлика от Великите сили в Европа тази експанзия има „по-творчески“ приложения поне в средствата и тактическите цели.

Каква е крайната равностметка на „големите дебати“ по външната политика на САЩ? Преди всичко трябва да отделим в тези дебати критиката, полемиката и дискусията. Вторите две явления бяха само временна „семейна разпра“ в американските политически среди. Там нямаше борба в буквалния смисъл на тази дума, а настойчиви искания за корективи, които имат спомагателна роля за утвърждаването на САЩ като световна сила. Особеностите на това утвърждаване в областта на външната политика се изразяват в едно „закъсняване“ на теоретичните оправдания на империалистически похвати в сравнение с някои европейски държави. Но именно това закъснение поражда една по-изтънчена форма на американската външна политика поне в този период и поне в няколко случая. Тази изтънченост се изразява най-общо в общественото осигуряване на експанзионизма и най-вече в провеждането на експанзионизъм чрез по-съвършени тактически похвати.

Друга съществена особеност е създамата се традиция за „надпартийност“ в дискусиите по външната политика, която се поднасяше пред американското обществено мнение като общонационална кауза. Дори и антиекспанзионисти като споменатия М. Дули могат да бъдат определени като експанзионисти, ако следваме общоприетите стандарти за оценка на това понятие. И

империалистите, и антиимпериалистите ратуваха за морално и политическо ръководство на САЩ в света<sup>76</sup>. „Вътрешният антиекспанзионизъм“ бе само критика на методите, а не на целите, които според антиекспанзионистите не оправдаваха средствата. Тези, които възразяваха срещу експанзионизма, не излязоха извън рамките на една конституционно-морална аргументация и не предложиха алтернативно решение на външнополитическите задачи на държавата.

Първото в историята на САЩ антиколониално и антивоенно движение претърпя естествено поражение не само поради своето разединение, но и поради усъвършенствуващия опит на управляващите сили. Те не вървяха сяпко по един предначертан път, а възприеха гъвкав подход в похода си за световна хегемония, който предвиждаше многовариантни планове за световна реализация. По този начин във външнополитическата практика на САЩ бе избягната анексията на Куба и Хавай въпреки настояванията от влиятелни източници.

Неслучайно времето на „голямата стратегия“ в Европа, когато Великите сили предприеха надпреварата във въоръжаването, увеличиха армиите си, разшириха владенията си в Азия, Африка и океанските острови, сключваха секретни договори и военни конвенции, съвпада с годините на „големите дебати“ в САЩ по външната политика. Скъсването със стогодишния „исторически континентализъм“, стопанската и дипломатическата интервенция в Азия и Европа, трансформацията на САЩ във „велика световна сила“ бе извършена паралелно с критичното публично търсене на най-успешните начини за такава една реализация. Империалистическата агитация бе поднесена под разнообразните форми на проекти и варианти за защита от чуждо вмешателство. Това придаде необикновено влияние на идейните дискусии, които получиха обществена подкрепа въпреки антиимпериалистическата кампания. Много обществени слоеве бяха ангажирани в последната, но тя не даде реални резултати. Много по-малко бяха кръговете, които застъпваха противоположната идея. Техните препоръки бяха условно възприемани от федералното ръководство. Това се дължи не само на класово-политическите позиции на експанзионистите, а и на обстоятелството, че империалистическата програма бе изкусно експонирана като многовариантно приложение на външна политика, каквато има всяка държава, като формули и планове за предизвикана реакция, отколкото като зоевотелно начинание. Войната от 1898 г., която стана триумфът на американския империализъм, бе обявена за освобождаването на Куба. При всичките антиимпериалистически атаки срещу президента Маккинли през ноември 1900 г. той е преизбран с 100 000 гласа повече, отколкото през 1896 г., докато неговият опонент У. Дж. Брайън с програмата си за вътрешна консолидация получава 130 000 гласа по-малко. Това преизбиране, а по-късно и идването на вицепрезидента Т. Рузвелт (след убийството на Маккинли през септември 1901 г.), е финалът на борбата за и против експанзионизма. Утвърждаването на експанзионизма го прави част от външната политика на САЩ. Неговото отпадане от злободневните коментари свидетелствува за приемането му като органическа част от функциите на държавата.

Антиекспанзионизмът става морално и фактически малцинствено движение. Външната политика на САЩ възприема експанзионизма в предлаганите му по време на дискусиите форми и така получава необходимата обществена подкрепа. Настъпва своеобразно „помиряване“ — резултат на взаимни отстъпки и от общ интерес. Външната политика на САЩ получава преднамерена общонационална окраска.

В потвърждение на това има поне четири кратки доказателства. Първо, американската експанзия има подкрепа дори и от страна на популистите.

Това, че тя е игнорирана от такива институции като мисионерските, няма особено значение. От значение е другото обстоятелство, че политическото мислене в смисъл на критика не бе реализирано, докато политическото мислене в посока на утвърждение бе постигнато навреме. Второ, твърдението, че няма имперска доктрина още съвсем не значи, че няма имперска политика и няма империя. Да не забравяме, че тезата за отворени врати по отношение на Китай е своеобразна манифестация на един глобален експанзионизъм, поднесен под друг външен облик. Амбицията на САЩ да продължи и приложи тази теза и спрямо Африка чрез влиянието си в Либерия<sup>77</sup> свидетелствува, че тя има универсален за техните интереси характер. Третото обстоятелство е, че въпреки в САЩ да не бе създадена империя от колониален тип, в тяхната политика в края на века съществуваша всички агресивни в стопански и политически смисъл показатели. Австро-Унгария, която не бе колониална сила, бе също агресивна държавна формация. Селективният морализъм на американските правителства от Полк до Рузвелт свидетелствува за различен подход към еднотипно политическо развитие в Европа и Америка и дори различен резонанс всред американската общественост. Вярно е, че Кливланд отказва да санкционира анексията на Хавай през 1893 г.<sup>78</sup> под натиска на обществеността, но също вярно е, че именно при Кливланд от 1885 до 1889 г. се развива силна експанзионистична пропаганда, която е гледана благосклонно от федералните власти. Споменатият отказ на Кливланд не е последица единствено от антиекспанзионистичната агитация, а съображение от тактическо естество, отлагане за по-благоприятни обстоятелства. Така че американската империя не е резултат от „авантюрите на малък брой политици“<sup>79</sup>, а естествен резултат от характера и тенденциите в развитието на САЩ като държава.

Това развитие включва постепенно преминаване от отбранителен към агресивен изолационизъм, от доктрината Монро към създаването на имперска Северна Америка. Така САЩ не стават внезапно велика сила, не присъединяват територии „поради недоразумение“, както понякога твърдят традиционалистите в американската историография. Петдесет години преди анексията на Хавай съществуваше активна общественополитическа агитация за териториалното уголемяване на САЩ. Именно тази агитация бе облика и основата на реалностите в проектираните варианти за „излизане“ на САЩ на световната политическа сцена.

Експанзионистическата програма на САЩ не е само продължение на икономическия детерминизъм в тяхното развитие — иначе тя би имала ограничени и временни прояви. Тя обаче не е и резултат на романтичното политическо въображение на теоретичите на външната политика на САЩ. Не частната печалба е двигателната сила на тази програма, а стратегическите предохранителни мерки в зони на общ интерес на САЩ вече като имперска сила. Ограничаването на европейското влияние и налагането на американския контрол са главните мотиви на този експанзионизъм, който често пъти е представен като външнополитическо доброжелателство, насочено към търсената от САЩ гравитация на много държави в посока Европа — САЩ. Така се ражда, развива и прилага „доларовата дипломация“, която е американският „принос“ към неоколониализма. И ако в края на XIX в. в американската политическа практика преобладават доводите и методите на „влияние чрез приятелство“, армията на ген. Пършинг през 1917 г. донесе в Европа други „аргументи“ във външната политика на САЩ.

<sup>1</sup> Виж общ историографски преглед по въпроса в: В. Л. Паррингтон. Основные течения американской мысли. Т. 3. М., 1963, 451 — 489, както и уводната глава в монографията на споменатия по-долу съветски историк И. П. Деметъев. На английски език вече излизат синтезирани студии по историографията на въпроса. Вж.: James A. Field. American Imperialism: The „Worst Chapter“ in Almost Any Book. — The American Historical Review. Т. 83 No 3 (June, 1978), 644 — 669; Papers, Comments, Views, by Robert Beisner. — AHR, Т. 83. No 3 (1978), p. 668, както и полемичната дискусия по въпроса, поместена накратко в: Books and Arts. November 9, 1979.

<sup>2</sup> И. П. Деметъев. Идейна борба в США по вопросам экспансии (на рубеже XIX — XX в.). М., 1973.

<sup>3</sup> B. W. Tushman. The Proud Tower: A Portrait of the World before the War, 1890 — 1914. New York, 1966, p. 119.

<sup>4</sup> У. Фостер. Очерк политической истории США. М., 1953, с. 309.

<sup>5</sup> J. M. Dobson. America's Ascent: The United States Becomes a Great Power, 1880 — 1914. Northern Illinois Univ. Pr., 1978, p. 107.

<sup>6</sup> В. И. Ленин. ПСС. Т. 30, с. 354.

<sup>7</sup> David Healy. The US Expansionism: the Imperialist Urge in the 1890s. The Univ. of Wisconsin Pr., 1976, p. 12.

<sup>8</sup> A. T. Mahan. The Problems of Asia. Boston, 1900, p. 4.

<sup>9</sup> W. J. Bryan. Speeches and Letters. Т. 2. New York, 1913, p. 26.

<sup>10</sup> A. Williams. The Inter-oceanic Canal and the Monroe Doctrine. New York, 1880, p. 102.

<sup>11</sup> D. Pletcher. Rhetoric and Results: A Pragmatic View of American Expansionism, 1865 — 1898. Diplomatic History. Spring, 1981, 95 — 96.

<sup>12</sup> U. S. Bureau of Census. Historical Statistics of the United States: Colonial Times to 1970. Т. 2. Washington, 1975, p. 904.

<sup>13</sup> D. Pletcher. Op. cit., 98 — 99.

<sup>14</sup> C. Lewis. America's Stake in International Investments. Washington, 1938, p. 604.

<sup>15</sup> American Foreign Treaties. Т. 2. New York, 1918, p. 79.

<sup>16</sup> E. Atkins. Sixty Years in Cuba. Cambridge, Mass, 1926, p. 205.

<sup>17</sup> D. Healy. Op. cit., p. 51.

<sup>18</sup> A. Weinberg. Manifest Destiny. Baltimore, 1935, 65 — 66.

<sup>19</sup> Congressional Records. 56th Congress. Т. 34. Pt. 7, p. 171.

<sup>20</sup> The Atlantic Monthly, 81 (May, 1898), p. 585.

<sup>21</sup> D. Pletcher. Op. cit., p. 101.

<sup>22</sup> American Foreign Treaties. Т. 2. New York, 1918, p. 78.

<sup>23</sup> The New York Tribune, January 21, 1879.

<sup>24</sup> J. M. Dobson. Op. cit., p. 12.

<sup>25</sup> D. Healy. Op. cit., 19 — 23.

<sup>26</sup> James D., Richardson, comp. A Compilation of the Messages and Papers of the Presidents, 1789 — 1897. Т. 7. Washington, 1898, p. 585.

<sup>27</sup> A. S. John Grenville, George B. Young. Politics, Strategy and American Diplomacy. New Haven, 1966, p. 83.

<sup>28</sup> C. Davis. A Treatise on International Law Including American Diplomacy. St. Paul, 1901, p. 273.

<sup>29</sup> Congressional Records. 53rd Congress. 3rd Session (1895), p. 104.

<sup>30</sup> D. Healy. Op. cit., p. 25.

<sup>31</sup> Congressional Records. 53rd Cong., 3rd Sess. (1895), p. 104.

<sup>32</sup> U. S. State Department. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1895. Pt. I. Washington, D. C., 1896, p. 558.

<sup>33</sup> Message of the President to the Congress, December 1895. Washington, D. C., 1895, p. 3.

<sup>34</sup> D. Perkins. A History of the Monroe Doctrine. Boston, 1941, 162 — 163.

<sup>35</sup> The Fortnightly Review, January, 1896, p. 4.

<sup>36</sup> W. Besant. The Future of the Anglo-Saxon Race. North American Review, August, 1896, p. 133.

<sup>37</sup> Review of Reviews, January, 1890, p. 3.

<sup>38</sup> J. Fiske American Political Ideas Viewed from the Standpoint of University History. New York, 1885, p. 8.

<sup>39</sup> M. Plesur. America's Outward Thrust: Approaches to Foreign Affairs, 1865 — 1890. Chicago, 1971, p. 138.

<sup>40</sup> D. Warner. The Idea of Continental Union: Agitation for the Annexation of Canada and the United States, 1849 — 1893. Lexington, 1960, 157 — 199.

<sup>41</sup> Republican Party Papers. Т. 8. Washington, 1903, p. 99.

<sup>42</sup> D. Warner. Op. cit., 234 — 235.

<sup>43</sup> Fr. Merk. Destiny and Mission in American History: A Reinterpretation. New York, 1963, p. 250.

- <sup>44</sup> Public Opinion. December 24, 1896, p. 825.
- <sup>45</sup> John A. S. Grenville, George B. Young. Op. cit., p. 274.
- <sup>46</sup> John A. S. Grenville. American Naval Preparations for the War with Spain. Journal of American Studies, April, 1968, p. 43.
- <sup>47</sup> Official Reports of the American Federal Committees. Vol. 4 (1901) Washington, D. C., 1901, p. 293.
- <sup>48</sup> А. А. Грубер. Филиппинская республика 1898 г. и американский империализм. М., 1948, с. 373. За испано-американската война и съпротивата на филипинците срещу Испания и САЩ вж. пак там, 285 — 384.
- <sup>49</sup> Preliminary Congressional Papers. T. 3 (1898). Washington, D. C., 1898, p. 199.
- <sup>50</sup> Samuel Harber. Efficiency and Uplift. Chicago and London, 1964, p. 119.
- <sup>51</sup> A. J. Beveridge. The Meaning of Our Time and Other Speeches. Indianapolis, 1908, p. 27.
- <sup>52</sup> Miscellaneous Addresses of the Pan-American League. T. 2. New York, 1899, p. 67.
- <sup>53</sup> Ibidem, p. 89.
- <sup>54</sup> A. J. Beveridge, Op. cit., p. 41.
- <sup>55</sup> C. G. Bowers. Beveridge and the Progressive Era. Cambridge, Mass., 1932, p. 70.
- <sup>56</sup> T. Roosevelt. The Strenuous Life. New York, 1901, p. 22.
- <sup>57</sup> New York Tribune, February 21, 1900, p. 11.
- <sup>58</sup> J. Wilson. America's Interest in China. North American Review, February, 1898, p. 131.
- <sup>59</sup> J. Wisan. The Cuban Crisis as Reflected in the New York Press. New York, 1934, p. 71.
- <sup>60</sup> Ch. Denby. Our Policy and Our Trade. New York, 1897, p. 12.
- <sup>61</sup> Ibidem, p. 29.
- <sup>62</sup> Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1899. Washington, D. C., 1901, 129 — 130; Foreign Relations of the United States, 1900. Washington, D. C., 1902, p. 299.
- <sup>63</sup> D. Healy. Op. cit., p. 194.
- <sup>64</sup> Ch. Conant. The United States in the Orient. Boston and New York, 1900, p. 29.
- <sup>65</sup> Ibidem, p. 194.
- <sup>66</sup> Ibidem, p. 213.
- <sup>67</sup> За възникването на буржоазно-реформистката идеология, свързана с Т. Рузвелт, вж. В. В. Согрин. Истоки современной буржуазной идеологии в США. М., 1975, с. 4 и сл. Характеристика на Рузвелт вж. И. А. Белявская. Теодор Рузвелт и общественно-политическая жизнь США. М., 1978.
- <sup>68</sup> Literary Digest, September 17, 1898, p. 337.
- <sup>69</sup> Forum, March 27, 1899, p. 54.
- <sup>70</sup> Robert Sellen. Roosevelt and Wilson as World Politicians. Chicago, 1959, p. 51.
- <sup>71</sup> John Ferguson. American Diplomacy and the Boer War. The Univ. of Pennsylvania, 1939, p. 91. Последна интерпретация на известен американски учен върху ролята на Рузвелт в американската външна политика вж. в: Frederick W. Marks, III. Velvet on Iron: The Diplomacy of Theodore Roosevelt. Lincoln — London. The Univ. of Nebraska Pr., 1979.
- <sup>72</sup> R. W. Leopold. Elihu Root and the Conservative Tradition. Boston, 1954, p. 47.
- <sup>73</sup> Robert Bacon, James Scott. Addresses and Reports by Elihu Root. Cambridge, Mass., 1916, p. 14.
- <sup>74</sup> Ibidem, p. 15.
- <sup>75</sup> R. W. Leopold. Op. cit., p. 51.
- <sup>76</sup> D. Healy. Op. cit., p. 247.
- <sup>77</sup> J. M. Lyan. Informal Imperialism: The United States in Liberia, 1897 — 1912. Diplomatic History. T. 5. No. 3, p. 221.
- <sup>78</sup> A. Link., W. Leary. The Diplomacy of World Power: The United States, 1889 — 1920. London, 1970, p. 2.
- <sup>79</sup> W. Karp. The Story of the Two Wars Which Altered Forever the Political Life of the American Republic. Harper and Row, 1979, 5 — 36.